ऊ२

शोभना वीराः पुत्रा अस्य सुवीरः रुचिरे अंगदे अस्य रुचिरांगदः जनयति प्रादुर्भावयति प्रजा इति जननः जनस्य जन्तुमात्रस्य जन्म उत्पत्तिः तस्यादिः का-
रणं जनजन्मादिः भीमो भयहेतुः भीमपराक्रमः स्पष्टं ७४ आधाराणां भौतिकानां पृथिव्यादीनां महाभूतानां निलयः आधारः आधारनिलयः नास्ति धाता धा-
रकोऽस्य अन्यः का तानयः तस्यैव तिष्ठन समग्रा सांतविधिरनित्यत्वात् धत्ते जगत् पिबति संहारसमये धाता धिट्पाने इति धातोः पुष्पवदाप्रस्फुटको हासोऽस्य पुष्पहासः प्र-
बुद्धो निद्रास्याधिकरणो जागरोऽस्य प्रजागरः जीवानां तमसा नं च भगवतस्तु सर्वदा सर्वविषयं ज्ञानमेवेत्यर्थः ऊर्ध्व सर्वतापुलेषु वैकुंठलोके गच्छतीति गमना-
दिव्यवहारं करोति ऊर्ध्वगः सतां पंथाः सत्पथो वा सत्पथस्तं आचारयति लोकसंग्रहार्थं स्वयमपि कर्म कुर्वन् सत्पथाचारः पथिशब्देन समासेऽस्य समासांतः वाद्यप

प्रणवः२ भीमो १

सुवीरो रुचिरांगदः जननो जनजन्मादिर्भीमो भीमपराक्रमः ७४ आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः ऊर्ध्वगः सत्
पथाचारः प्राणदः प्रणवः पणः ७५ प्रमाणं प्राणनिलयः प्राणभृत्प्राणजीवनः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

थ स्वमार्गस्थितित्रिकांडशेषः प्राणान् परीक्षितो ददातीति पुनः प्राणदः प्रणवः प्रणम्यते स्तूयते इति प्रणवः एतेन भगवद्वाचकवाच्यवाचकयोरभेदेन प्र-
णव उच्यते परमात्मीपणेन व्यवहरूप्रभक्तैः पणः ७५ प्रमाणं याद्वा नाममयी यद्रूपं तेषां प्रमाणं नात्मप्रभुत्वेनाभनंद्य शिशिनिदशने प्राप्तिनिप्राणाः जीवः त-
स्य निलयः अनौपाधिकरूपं प्राणनिलयः अनौपाधिकरूपप्राणानिलयः प्राणभृत् अन्नादिरूपेण पोषकः प्राणान् जीवयतीति प्राणजीवनः भक्तास्तु प्राणि-
जीवन इति पाठं धृत्वा प्रशस्ताः प्राणाः संत्येषां प्राणिनो व्रजादिजनास्तेषु जीवनमस्येत्यर्थमाहुः ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

टी० ३४५

तत्त्वं अबाधितस्वरूपं तत्त्वं परं योगिनामिति दृश्यमो तत्त्ववेत्ति जीवरूपेण तत्त्ववित् एकश्चासावात्मा च एकात्मा जीवपरभेदस्य जीवभेदस्य च मिथ्यात्वोपगमात् ज
न्ममृत्युजराः षड्भावविकाराणामुपलक्षणं ता अतिगच्छतीति जन्ममृत्यु जरातिगः ९६ भूर्भुवःस्वःसमाख्यास्त्रयो लोकास्तेषां तरुः कल्पवृक्षः स्वामी
वार्थदः भूर्भुवःस्वस्तरुः तारयतीति भक्तांस्तारः सः पितेत्येकमिदं नाम सः सर्वसाधारणत्वेन लोकानां पिता स पिता अत एवास्मै पित्रे इति चतुर्थ्यंतमिति [illegible]
विभक्तिकत्वात् नामावल्यां तु सवित्रे इति दृश्यते तत्रोपपत्तिः समानस्य छंदसीति सत्वे समानस्येति योगविभागात्तेन सपक्षः साधर्म्यं सजातीय[illegible] इ
त्यादिसिद्धमिति काशिका सर्वस्य जनकत्वात्सवितेति भाष्यस्य संमतिः पिता सवितेत्यर्थोप्यनुकूलत्वात्काशिकोक्तादिशा वृद्धोपि निरुक्तमपीति पदात्तु सदा ह

तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्युजरातिगः ९६ भूर्भुवःस्वस्तरु
स्तारः सविता प्रपितामहः ॥

प्रपिता

शब्दोपि सदृश्यवचनोस्ति सदृशः सख्या ससपत्नीत्यत्र यथा तेनायमस्वपदविग्रहो बहुव्रीहिः समानः पक्षोऽस्येत्यादि तदस्येतदुपपद्यते अथवा तेत्पत्रा
श्रितसमासांतानित्यत्वमादाय सरूपित्रा सपुत्रीत्यत्र यथा तेनायमस्वपदविग्रहो बहुव्रीहिः विद्यासवितेति बहुव्रीहिर्वा वोपसर्जनस्येति सा न०सं०
देशः भक्तास्तु कृत्स्नस्य भगवानस्य पाभित्यादिशास्त्रेषु प्रसिद्धत्वात् मे नाना वतारान्प्रणीपदेवादीन्पातीति पितेति नामद्वयमाहुः तत्र नामत्वा ३४५
त्सर्वनामकार्यं कथमिति चिंत्यम् सम्मतमतेन तत्रापि किंतु विशेषणं विशिष्टं तु नामेति न किंचिद्बाधकमिति हृदयं पोविंदं कुर्वंतु [illegible] पिताम
हस्य पिता प्रपितामहः ॥

इ ज्यन्ते इज्यते पुनर्यज्ञः यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धन इत्यत्रैव कर्मणि यज्ञपावेतितद् यो ब्रह्म लोहोस्मातयज्ञो वा पापमेपातरि अग्रे यो
धातरिच कीर्त्तितः इत्येकाक्षरकोशः यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मा इति श्रुतेः यज्ञानां पतिः पालयिता यज्ञपतिः इष्टवान् यज्वा यज्ञः पूजनमंगमुपायोऽत्र य
ज्ञांगः प्रतीकोपाययोरंगमिति कोशः यज्ञः पूजनमेव वाहनं प्रापकमस्मिन् यज्ञवाहनः अभावे सर्ववस्तुना मुद्रकेनापि पूजितः योऽदात्स्वकं धा
मसत्त्वया किं न पूजित इति पुराणे फलहेतुभूतान् यज्ञान्वाहयतीति भाष्ये १७ यज्ञं बिभर्त्ति यज्ञभृत् तस्य प्रदो यज्ञं कृतं तनियज्ञकृतकल्पांते
यज्ञो नाम रुचयोज्ञोऽभूत्स्नापतेस्तुको यतारः सोस्यास्तीति यज्ञी यज्ञं भुंक्ते तत्र देवतारूपेण यज्ञभुक् यज्ञपुष्टिः रस्य राजसूयं साधयति नानोयाये

यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञांगो यज्ञवाहनः १७ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी
यज्ञभुग्यज्ञसाधनः यज्ञांतकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च ११८

यज्ञसाधनः यज्ञसा नामैतं रूपं करोति स्वरूपसाक्षात्कारेणाय यज्ञांतं कृत् तल्लीयं तेवास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावरे इति श्रुतेः यज्ञेषु गुह्यं फ
धत्त्वेन केश्चिदेव ज्ञायते यज्ञगुह्यं प्रातिस्विकं विधिभिस्तत्तत्फलजनकत्वं बोधने विविदिषापाक्षेन सर्वकर्मणां विविदिषापादेयत्वेनेवावि
नियोगेन ब्रह्मणपेव फलत्वपर्यवफलत्वपर्यवसानात् अयतेति च भूतानि तस्मादन्नं तदुच्यत इत्यन्नपदं निर्वचनं भोग्यात्मकत्वादन्नं अ
न्नं अन्नमत्ति अन्नादः भोक्ताः एव शब्दो नानानाट रूपमेव जागद् इति निर्धिपितं प्रयुज्यते चशब्द उक्तवत्समाणानाम्नोपरस्मिन्समुच्चित्य
द्योतिरीति दर्शयितुमिति भाष्ये ह्रतः ११८

दा०
३४६

आत्मैव योनिरुपादानकारणं नान्यदित्यात्मयोनिः निमि(त्त)कारणमपि स एवेति दर्शयितुं स एवेति दर्शयितुं स्वयंजात इति प्रकृतिश्च प्रतिज्ञादृष्टांतानुप
रोधादित्यत्रस्यापि तदुभयकारणं च ब्रह्मणो रिति भाष्ये अत्र स्वकर्तृत्वविशिष्टः सन् जात इत्यर्थान्निमित्तकारणं तोकाभवति तदात्मानं स्वयमकुरुतेति
श्रुतिरूपप्रमाणात् स्वनायनान्मोसत्वमस्व पंपदे पराक्रांतं चात्र सूरिभिः खनं नखानः विशिष्ट सोस्य वि खानः स एव वै खानः धरणीत्वा पाताल वासिनं हिर
ण्याक्षं वाराहं रूपमास्थाय जघानेति पुराणप्रसिद्धं साम गायति वेदानां सामवेदोस्मीत्यादिना सामगायनः देवकीनंदनः स्रष्टः सर्वे देवा देवकीपुत्र एवेति म
हाभारते एवमपि स्रष्टात्मकार्याणां सृज विसर्ग इति पाठात पतपदे वं स्वर्वंज्वलनेश्वरीरं सोत्स्वरंती ससर्जेत्यादिषु केवलस्यापि विसर्जनार्थदर्शनात्त

आत्मयोनिः स्वयंजातो वैखानः सामगायनः देवकीनंदनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः १९
शंखभृन्नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः रथांगपाणिरक्षोभ्यः सर्वप्रहरणायुधः २० ॥

स्रष्टा विवक्षा वा देवकीनंदनस्य परीरस्या शरीरस्यापि कंटकेनेव ह्यपंचापी शिवः सममिति दशमोक्तेः क्षितेरीशः क्षितीशो दशरथात्मज इति भा
ष्ये कीर्तितः पूजितो ध्यातः पापानि नाशयतीति पापनाशनः १९ शंखभृत नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः रथांगपाणिश्च स्पष्टः शंखो लक्ष्मी एम०
पते पांचजन्यश्चक्रः सुदर्शनः कौमोदकी गदा खड्गो नंदकः कौस्तुभो मणिरित्यमरः रथांगं चक्रं पुनः पाणावेवास्य रथांगपाणिः अत्र एव कदा ३४६
पि शत्रुभिर्न क्षोभ्यः अक्षोभ्यः सर्वाणि च प्रहरणान्यायुधान्यस्य सर्वप्रहरणायुधः आयुधत्वेनाप्रसिद्धान्यपि करजचपेटादीन्यस्यायुधा
निभवति स संकल्पतादिति महदैश्वर्यं दर्शयितुमिदं मतेनामोक्तं

रजकस्य कराग्रेणैव शिरः कायाद्यो हृत इति मथुराप्रवेशे रजकवधेऽपि विहरद्‌भ्यां चाप्येतास्थिरस्तस्य दुरात्मनः जहार मुष्टिनैवांमसत्त्वचूडामणि
विष्णुरिति शंखचूडवधे द्विवधे द्विर्वचनं समाप्तिं घोतयति ओंकारो मांगलार्थः ओंकारश्चाथ शब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा कंठं भित्वा विनि व
र्गतौ तस्मान्मांगलिकावुभाविति वचनात् अंते नम इत्युक्त्या पूर्विघ्नांते नम उक्तिं विधेमेति श्रुत्युक्तं परिचरणं लक्षणं तववानिति भाष्ये। प्रणम्य प्र
ति[illegible]भाति। ओं नम इत्युक्तिः प्रणवादिर्नमोंतस्तनामं मंत्रः प्रकीर्तितः इत्युक्तं प्रणवादिनमोंतता श्री ओं नम इत्यंततां ओं नम इत्यादि
तां ओंकारमात्रादितां नमोपांतां ततां यामकीर्तिनादौ बोधयतीति अतएव शिवायोत्रमा इति वा ओं नमः शिवायेति वा ओं अच्युतानंतगो

ओं नमः इतीदं कीर्तनीयस्य केशवस्य महात्मनः नाम्नां सहस्रं दिव्यानामशेषेण प्रकीर्तितं २१
य इदं शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत नाशुभं प्राप्नुयात्किंचित्सोमुत्रेह च मानवः २२ ॥

विंदेति वापि स्मवेन म इति वा नाम संकीर्तयंति शिष्टाः यस्य स्मृत्या च नामोक्त्याः स्मरणाद्देवताहिंसो [illegible] रित्यादि प्रमाणानुसारात् कदाचित् वि
ष्णुरिति गोविंदं नारायणेति वा संकीर्तयंति किंच ओं अम इत्यंते पाठात् सर्वेषु नामस्वेतत्संबंधोभिप्रेतं स्तनसहस्रैर्नामभिः सहस्रपत्रपूजादौ ओं
विश्वायेत्यादिरूपता सर्वेषु लभ्यत इति सर्वं विशिष्टं २० दिव्यानामित्यनेन प्रकारांतरेणापि नाम्नां सहस्रमस्ति अस्य हि तत् यस्य कोपि विशेष इत्युच्यते
२१ परिकीर्तयेदित्येदित्यस्य उच्चोपांशुमानसानां तमेतत्त्रयपरत्वेन हृत्यायाकिंहि यन्नुच्यते जंतुरित्युपक्रमानुसारादिति भाष्ये अमुत्रेत्यने
न परलोकं प्राप्तस्यापि पयाति न ऊर्ध्वादेरिवानिष्टं न भवतीत्युच्यते २२

दा०
३४७

अनिष्टप्राप्तिं फलमुक्तं तादृशप्राप्तिमप्याह वेदांते त्यादिना किं जयमुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनादित्युक्तं तदेतद्धि रुद्रध्वनिवापदार्थमेव दाक
संवेष्टयिष्यंति मानवाः तदा देवमविज्ञाय दुःखस्यांतो भविष्यतीत्यादिश्रुत्या अज्ञानमूलकः संसारो ज्ञानं वतिवर्त्तत इति युक्ताचमुक्तेर्ज्ञानसा
ध्यत्वाद्वागमादित्याशंक्य नास्माभिर्जयात्मादात्देव मुक्तिरित्युच्यते किंतु चित्तशुद्ध्यादि द्वारेणेत्यादि रुवेदांतगो ब्राह्मणः स्यादितीयः शब्दः अ
णुपादिति व्यवहितमेव संबध्यते न तु कीर्त्तयेदित्यव्यवहितमपि तस्मात् शूद्रोपहतेः न वक्लृप्तइति श्रुतेः कीर्त्तनस्याजयत्त्वरूपतया व्या
ख्यानात् श्रावयेच्चतुरो वर्णान्निकृत्वा ब्राह्मणमग्रतः इत्यस्य चत्वारोऽपि वर्णा महाभारतस्मात् शूद्रोपहतेः न वक्लृप्तइति श्रुतेः कार्त्तनम

वेदांतगो ब्राह्मणः स्यात् क्षत्रियो विजयी भवेत् वैश्यो धनसमृद्धः स्यात् शूद्रः सुखमवाप्नुयात् २३
धर्मार्थी प्राप्नुयाद्धर्ममर्थार्थी चार्थमाप्नुयात् कामानवाप्नुयात्कामी प्रजार्थी चाप्नुयात्प्रजां १२४

णुपरित्यर्थपरत्वेन शूद्रस्य श्रवणमात्रमप्यनुज्ञातं नाद्य स्वगतिप्रियाच्छ्रवणाच्च शरणं च शूद्रोऽति विमहत्त्वमीयात् इति हरिवंशे रामायणो
च श्रवणेनैव शूद्रस्य फलप्रतीतेश्च एवमेधाभाक्तशिष्यश्चैव मे वा कः इदानींक्षचित् घ चित् क चि द्रूपमानं स्त्रीशूद्राणां पौराणा
त्तवपठनं तु दुराचारएवेत्यलं २३ नैतावदेव किंतु धर्मार्थीति धर्मार्थीपायनाशकधर्मकामः धर्मं प्राप्नुयात् एतत्स्तवपाठेनैव कृत दाम०
तत्पापश्चित्तो भवेत् यद्वा धर्मार्थी विनैव दानादिकं तज्जन्यफलकामः धर्मप्राप्यपात विनैव दानादिकं तज्जन्यफलभाक् भवेत् अर्थार्थ्यपि सा ३४७
धकवचनानिर्सूमानि सतित त्रतत्रलिखितानि अर्थगृहक्षेत्रादिरूपमर्थ्यमानं कामान् स्त्रीसुतार्थी १२५ ॥ ५ ॥ ५ ॥

कीदृशोविकारीत्याह भक्तिमानिति। भक्तिः ईश्वरे परानुरक्तिः शुचित्वं अपापत्वं तत्कृतमानसत्वं वासुदेवगतांतःकरणत्वं वा नाम भगवतांतःकरणं वा तत्वार्थानुसं
धानरूपं अर्थ्यमानं किंचित्कथयति पश्चाद्यत्याधितिः २६ दुर्गाणीति तरणात्त्याख्येन तत्फलेवमाह दुर्गाणीति स्थितं प्रियदृति तेनित्यं प एष पुरुषर्षभः राजत्तव
यदुश्रेष्ठो वैकुंठः पुरुषोत्तमः पएनं संश्रयंतीह भक्ता नारायणं हरिं तेतरंतीह दुर्गाणि नमेत्रालिविचारणेति राजधर्मेषु भीष्मवचनं २७ वासुदेवः आ

भक्तिमान्यः सदोत्थाय शुचिस्तद्गतमानसः सहस्रं वासुदेवस्य नाम्नामेतत्प्रकीर्तयेत २५ यशः प्राप्नोति विपुलं ज्ञाति
प्राधान्यमेव च अचलां श्रियमाप्नोति श्रेयः प्राप्नोत्यनुत्तमं २६ न भयं क्वचिदाप्नोति वीर्यं तेजश्च विंदति भवत्यरोगो
द्युतिमान्बलरूपगुणान्वितः २७ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आप
दः २८ दुर्गाण्यतितरत्याशु पुरुषः पुरुषोत्तमं स्तुवन्नामसहस्रेण नित्यं भक्तिसमन्वितः २९ वासुदेवाश्रयो मर्त्यो
वासुदेवपरायणः सर्वपापविशुद्धात्मा याति ब्रह्म सनातनं ३० न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् जन्ममृ
त्युजराव्याधि भयं नैवोपजायते ३१ इमं स्तवमधीयानः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः युज्येतात्मसुखक्षांतिश्रीधृतिस्मृति
कीर्तिभिः ३२ न क्रोधो न च मात्सर्यं न लोभो नाशुभा मतिः भवंति कृतपुण्यानां भक्तानां पुरुषोत्तमे ३३

श्रयः शरणमस्या वासुदेव एव परायणं प्राप्यमपि यस्य। श्रीवासुदेवैकशरणोऽहं वासुदेवमेव प्राप्स्यामीत्यपि संधिमाप्नोयावत् ३१ न क्रोध इत्येनेव श्लोके
न भक्तानामच्युतो पुरुषोत्तमे भक्तानां क्रोधादयो न भवंति भक्तिरेव तु कथं भवेदित्यत उक्तं कृतपुण्यानामिति ३३ ॥ छ ॥ छ ॥

नक्रोधरूपेनेन श्लोकेन भक्तलक्षणमुच्यते पुरुषोत्तमे भक्तानां क्रोधादयो न भवंति भक्तिरेव तत्कथं भवेदित्यत उक्तं कृतपुण्यानामिति ३३ द्यौरित्यादिश्लो
दा० ३४८ कत्रयेण महामहिम भगवदाश्रयणेयुक्तास्येयोक्तफलानीत्युक्तं ३४ जगद्वशे वर्त्ततेदमिति पाठः वर्त्ततइदमिति वक्तव्ये संधिरार्षः यद्वा पूर्वमपि वशे वर्त्त
तेत्यर्थः वर्त्तेतीदमिति केचित्पठंति तत्रापरस्मैपदमार्षं वर्त्ततेदः इतित्पणमेनाद्रणीयः आधुनिकोत्प्रेक्षितत्वात् ३५ वासुदेव एवात्मा स्वरूपमेषां
अधिष्ठानेनैव कल्पित तत्स्वरूपमेषां अधिष्ठानेनैव तत्कल्पितस्य रूपवत्वात् ३६ सर्वागमानामिति श्लोकेन प्रकरणाद्विष्णोर्न सर्वधर्मेष्वाचारस्व
तएवाधिकार इति वोगमानां तत प्रमितानां धर्माणां आचारः शौचस्नानसंध्यावंदनादिरूपः प्रथमं अविकारिविशेषणत्वेन पूर्वमेव विघमानः सन्
ध्यतेसर्वा

द्यौः सचंद्रार्कनक्षत्रा खंदिशो भूर्महोदधिः वासुदेवस्य वीर्येण विधृतानि महात्मनः ३४ ससुरासुरगंधर्वं सयक्षो
रगराक्षसं जगद्वशे वर्त्ततेदं कृष्णस्य सचराचरं ३५ इंद्रियाणि मनो बुद्धिः सत्वं तेजो बलं धृतिः वासुदेवात्मकान्याहुः
क्षेत्रं क्षेत्रज्ञ एव च ३६ सर्वागमानामाचारः प्रथमं परिकल्पते आचारप्रभवो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युतः १३७

परिकल्पते तेषां कृतनां संपादने समर्थः अनधिकारिणा कृतमकृतमिति न्यायात् शुचिः कर्माणि कुर्वीत शिरः स्नातश्च कुर्वीत दैवं पित्र्यं
मथापि वा संध्याहीनो शुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतमित्यादि विशिष्य वचनेभ्यश्च अतश्च आ एम० ३४८
चारः प्रभावो हेतुरस्य तादृशो धर्मः धर्मत्वे नाधिकारिविशेषणं प्रयोजकमन्यथा श्वदत्तं यज्ञादेरपि धर्मतापत्तेः तादृशस्य धर्मस्य अ
च्युतः प्रभुः फलदाता नाधिकारिविशेषणरहितस्येति तस्मात सहस्रनामस्तवजपार्थ [illegible] मपि शुचित्वादिविशेषणेनैव भवि
तव्यमित्यभिप्रायः अशुचिर्वेति तु मुक्तकमुक्तकनामकीर्तने वोध्यः १३७

पुनरपि भगवन्महिमानमाह ऋषय इति धातवः कांचनाद्याः किं बहुना जंगमाजंगममिति ३८ अखिलवाङ्मयतात्पर्यविषयतयापि महिमानमाह योग इ
ति योगो योगशास्त्रं ज्ञानमुपासनाशास्त्रं सांख्यं प्रसिद्धं विद्याः वैशेषिकादितंत्राणि शिल्पादीनि तद्विद्याः कर्म कर्मविद्या वेदाः तन्मूलभूताः शास्त्राणि त
दर्थविचारकाणि जैमिन्यादिकृतानि विज्ञायते साक्षात्क्रियते ब्रह्मानेनेति विज्ञानं अहं ब्रह्मास्मीति महावाक्यं एतत्सर्वं जनार्दनात् जनार्दनहेतुकं भवतीति

ऋषयः पितरो देवा महाभूतानि धातवः जंगमाजंगमं चेदं जगन्नारायणोद्भवं ३८ योगो ज्ञानं तथा
सांख्यं विद्याः शिल्पादि कर्म च वेदाः शास्त्राणि विज्ञानमेतत्सर्वं जनार्दनात् ३९ एको विष्णुर्म
हद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः त्रीन् लोकान् व्याप्य भूतात्मा भुंक्ते विश्वभुगव्ययः ४० ॥ ॥

वृ १
शेषः फलस्यापि हेतुत्वोपगमात् ज्ञानसंबंधेन पूर्वं निवृत्तिलोपपत्तेश्च असिद्धस्यापि फलतायां तु पराक्रांतं सूरिभिः यद्वा जनार्दनं अततितितां सर्वं परां गच्छतीति जनार्दना
त् अतसातत्यगमनेष्विति धातोः सर्वे वेदा यत्पदमामनंतीति श्रुतिः वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्य इति गीतानुशासने नृणामेको गम्यस्त्वमसि पयसामर्णव इति पुष्पदंतश्च ३९ एको वि
ष्णुरिति विश्वात्मतामिभूतात्मेत्यस्य व्याख्याने पठंति एवं विश्वभुक् अखिलभोक्तापि अव्ययो निर्विकार इत्येवं भूतमहिमशालित्वादेतदाराधने किं मम मितिभा
वः १४०

दा० ३४८ इदानीं प्रकृतं स्तवं सञ्श्रीवेदव्यासप्रवर्त्तितत्वेन माहात्म्यमाह। इममिति व्यासेन कीर्त्तितमित्युक्त्वा ब्रह्मणाराधितः पूर्वं ब्रह्मणा लोककर्त्तृणा ततो नामसहस्रं
मे प्राप्तं तो कहितं परं नारदेन ततः पूर्वं प्राप्तं च परमेष्ठिनः नारदेन ततः प्रोक्तमृषीणां मध्ये रतं सा। ऋषिभिस्तु महावाहो देवलोके प्रकाशितं मर्त्यलोके मनुष्याणां
व्यासेन परिकीर्त्तितमिति स्कांदोक्तं भगवद्वचो नुसरति तेन तत्र ततः परमेष्ठिनः सकाशान्नारदेन प्राप्तं न तु सनत्कुमारादिभिः पुरुष इत्यनेन त्रैवर्णिकस्त्रीणामपि
नाम्नाधिकार इत्यभिप्रेति। स्त्रीशूद्रौ नाधीयातां स्त्री शूद्राश्च सधर्माण इति श्रुतिस्मृतिभ्यां वेदस्य वर्णातु ता सामनिषिद्धं। श्रवणनिषेधानां श्रद्धत्वपुर

इमं स्तवं भगवतो विष्णोर्व्यासेन कीर्त्तितं पठेद्य इच्छेत्पुरुषः श्रेयः प्राप्तुं सुखानि च १४१ विश्वेश्वरमजं देवं जगतः प्रभवाप्ययं
भजंति ये पुष्कराक्षं न ते यांति पराभवं अर्जुन उ० पद्मपत्रविशालाक्ष पद्मनाभ सुरोत्तम भक्तानामनुरक्तानां त्राता भव जना
र्दन श्रीभ १४२ यो मां नामसहस्रेण स्तोतुमिच्छति पांडव सोहमेकेन श्लोकेन स्तुत एव न संशयः १४३ नमोस्त्वनंताय स
हस्रमूर्त्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुवाहवे सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः १४४ इति श्रीमहाभा
रते शतसाहस्र्यां संहितायां वैय्यासिक्यां शांतिपर्वणि दानधर्मे भगवतो वासुदेवस्य नाम्नां सहस्रं संपूर्णं प्राणापत्रामनेकांचन

स्कारेणैव प्रवृत्तेः १४१ इदानीमुक्तं फलं न प्रकृतपाठ॥ ल्पनामानेन भारत तत्परेणैव नान्येन शक्यं ह्येतत्प्रदर्शनं ७ ॥ ॥
मैव किंतु यपाकं पंचिन्द्र ज्ञानमात्र से त्याह विश्वेश्वरमिति १४२ शरणं मम गोविंदः शरणं शंकरो क्रमः शरणं भगवद्भक्ताः शरणं हरिनाम च इति श्रीमत्स्वयंप्रका
शांघ्रि लब्धवेदांति सत्पदः महादेवो करोद्व्याख्यां विष्णुनामसहस्रगां घवाणमनिभूमाने वत्सरे श्रीमुखाभिधे मार्गामितततीयायां नगरे तां प्पलं कृते॥ ॥ राम० ३४८
इति श्रीमद्वेदांति महादेवकृता विष्णुनामसहस्रव्याख्या संपूर्णा ॥ ॥

पितामह ३ विहितंहप्रसिद्ध्यर्थंजप्तं ८ आह्निकंच्चअहरहःकर्तव्यं ९ १० १३ ॥ ॥ ॥

युधिष्ठिरउवाच पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद किंजप्यंजपतोनित्यंभवेद्धर्म्मफलंमहत १ प्रस्थानेवाप्रवेशेवाप्रव
त्तेवापिकर्म्मणि दैवेवाश्राद्धकालेवाकिंजप्यंकर्म्मसाधनं २ शांतिकंपौष्टिकंरक्षाशत्रुघ्नंभयनाशनं जप्यंयद्ब्रह्मसमितं
तन्मेत्वान्वक्तुमर्हति ३ भीष्मउ० व्यासप्रोक्तमिमंमंत्रंशृणुष्वैकमनानृप सावित्र्याविहितंदिव्यंसद्यःपापविमोचनं ४ शृणु
मंत्रविधिंकृत्स्नंप्रोच्यमानंमयानघ यंश्रुत्वापांडवश्रेष्ठसर्वपापैःप्रमुच्यते ५ रात्रावहनिधर्म्मज्ञयेनपापैर्न्नलिप्यते तत्तेहंप्र सं४
वक्ष्यामिशृणुष्वैकमनानृप ६ आयुष्मान्भवतेयंयंश्रुत्वापार्थिवात्मज पुरुषस्तुसुसिद्ध्यर्थंप्रेत्यवेहचमोदते ७ सेवितंस
ततंराजन्पुराराजर्षिसत्तमैः क्षत्रधर्मपरैर्न्नित्यंसत्यव्रतपरायणैः ८ इदमाह्निकमव्यग्रंकुर्वद्भिर्न्नियतैःसदा नृपैर्भरत
शार्दूलप्राप्यतेश्रीरनुत्तमा ९ नमोवसिष्ठायमहाव्रतायपराशरंवेदनिधिंप्रणाम्य नमोस्त्वनंतायमहोरगायनमोस्तुसिद्धेभ्य
इहाक्षयेभ्यः १० नमोस्तुऋषिभ्यःपरमंपरेषांदेवदेवेषुदेवंवरदंवराणां सहस्रशीर्षायनमःशिवायसहस्रनामायजनार्द
नाय ११ अजैकपादहिर्बुध्न्यःपिनाकीचापराजितः ऋतश्चपितृरूपश्चत्र्यंबकश्चसुरेश्वरः १२ वृषाकपिश्चशंभुश्चहवनो
येश्वरस्तथा एकादशैतेप्रथिताःरुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः १३

रा० ३५० १७ संज्ञायाः अश्वारूपायाः नासातः नासिकायाः सकाशाद्विनिर्गतौ १८ ॥ ॥ ॥

शतमेतत्समाख्यातं रुद्रे महात्मनां अंशो भगश्च मित्रश्च वरुणश्च जलेश्वरः १४ तथा धाता र्य्यमा चैव जयंतो भास्करस्तथा त्वष्टा
पूषा तथैवेन्द्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते १५ इत्येते द्वादशादित्याः काश्यपेया इति श्रुतिः धरो ध्रुवश्च सोमश्च सावित्रो थानिलो नलः
प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोष्टौ प्रकीर्त्तिताः १६ नासत्यश्चापि दस्रश्च स्मृतौ द्वावश्विनावपि मार्त्तंडस्यात्मजावेतौ संज्ञानासा
विनिर्गतौ १७ अतः परं प्रवक्ष्यामि लोकानां कर्म्मसाक्षिणः अपि यज्ञस्य वेत्तारो दत्तस्य सुकृतस्य च १८ अदृश्याः सर्व
भूतेषु पश्यंति त्रिदशेश्वराः शुभाशुभानि कर्म्माणि मृत्युः कालश्च सर्वशः १९ विश्वेदेवाः पीतृगणा मूर्त्तिमंतस्तपोधनाः
मुनयश्चैव सिद्धाश्च तपोमोक्षपरायणाः २० शुचिस्मिताः कीर्त्तयतां प्रयच्छंति शुभं नृणां प्रजापतिकृतानेतांल्लोकान्दि
दिव्येन तेजसा वसंति सर्वलोकेषु प्रयताः सर्वकर्म्मसु २२ प्राणानामीश्वरानेतान्कीर्त्तयन्प्रयतो नरः धर्म्मार्थकामैर्विपु
लैर्युज्यते सह नित्यशः २३ लोकांश्च लभते पुण्यान्विश्वेश्वरकृतान्शुभान् एते देवास्त्रयस्त्रिंशत्सर्वभूतगणेश्वराः नंदी
श्वरो महाकालो ग्रामणीर्वृषभध्वजः ईश्वराः सर्वलोकानां गणेश्वरविनायकाः २५ सौम्या रौद्रा गणाश्चैव योगभूतग
णास्तथा ज्योतींषि सरितो व्योम सुपर्णः पतगेश्वरः २६ पृथिव्यां तपसा सिद्धाः स्थावराश्च चराश्च ह हिमवान्गिरयः सर्वे चत्वा
रश्च महार्णवाः २७ भवस्यानुचराश्चैव हरतुल्यपराक्रमाः विष्णुर्देवोथ विष्णुश्च स्कंदश्चांविकया सह कीर्त्तयन्प्रयतः स

राम० ३५०

अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिमानवान्ऋषिसत्तमान् यवक्रीतश्चरैभ्यश्च अर्वावसुपरावसू २९ औशिजश्चैवकक्षीवान्नलश्चांगिरसःस्मृतः ऋषिर्मेधा
तिथेःपुत्रःकण्वोवर्हिषदस्तथा ३० त्रैलोक्येतेजोमयाः सर्वेकीर्त्तितालोकभावनाः लभंतेहिशुभंसर्वेरुद्रानलवसुप्रजाः ३१ सुविकृत्वाशुभंकर्म्म
मोदंतेदिविदैवतैः महेन्द्रगुरवःसप्तप्राचींवैदिशमाश्रिताः ३२ प्रयतःकीर्त्तयन्नेतांशक्रलोकेमहीयते उन्मुचुप्रमुचुश्चैवस्वस्त्यात्रेयश्चवी
र्यवान् ३३ दृढव्यश्चाग्न्र्ध्ववाहुश्चतृणसोमांगिरास्तथा मित्रावरुणयोःपुत्रस्तथागस्त्यःप्रतापवान् ३४ धर्म्मराजर्त्विजःसप्तदक्षिणांदिश
माश्रिताः दृढेयुश्चऋतेयुश्चपरिव्याधश्चकीर्त्तिमान् ३५ एकतश्चद्वितश्चैवत्रितश्चादित्यसन्निभाः अत्रेःपुत्रश्चधर्मात्माऋषिःसारस्वतस्त
था ३६ वरुणस्यर्त्विजःसप्तपश्चिमांदिशमाश्रिताः अत्रिर्वसिष्ठोभगवान्कश्यपश्चमहानृषिः ३७ गौतमःसभरद्वाजोविश्वामित्रोथकौ
शिकः ऋचीकतनयश्चोग्रोजमदग्निःप्रतापवान् ३८ धनेश्वरस्यगुरवः सप्तैतेउत्तराश्रिताः अपरेमुनयःसप्तदिक्षुसर्वासुधिष्ठिताः ३९
कीर्त्तिस्वस्तिकरानृणांकीर्त्तितालोकभावनाः धर्म्मःकामश्चकालश्चवसुर्वासुकिरेवच ४० अनंतःकपिलश्चैवसप्तैतेधरणीधराः रामो
व्यासस्तथाद्रौणिरश्वत्थामाचलोमशः इत्येतेमुनयोदिव्याएकैकाःसप्तसप्तधा ४१ शान्तिस्वस्तिकरालोकेदिशांपालाःप्रकीर्त्तिताः यस्मा
यस्मांदिशिह्येतेतन्मुखःशरणंव्रजेत् ४२ स्रष्टारःसर्वभूतानांकीर्तितालोकपावनाः संवर्त्तोमेरुसावर्णोमार्क्कं ॥ ॥ ॥ ॥

द्रा०
३५१

र्त्तेयश्च धार्मिकः ४३ सांख्ययोगौ नारदश्च दुर्वासाश्च महानृषिः अत्यंततपसो दांतास्त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ४४ अपरे रुद्रसंकाशाः
कीर्त्तितास्त्वलौकिकाः अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो लभते धनं तथा धर्मार्थकामेषु सिद्धिं च लभते नरः ४५ पृथुं वैन्यं नृपवरं पृथ्वी यस्या
भवत्सुता प्रजापतिं सार्वभौमं कीर्त्तयेद्वसुधाधिपं ४६ आदित्यवंशप्रभवं महेंद्रसमविक्रमं पुरूरवसमैलं च त्रिषु लोकेषु विश्रुतं ४७
बुधस्य दयितं पुत्रं कीर्त्तयेद्वसुधाधिपं त्रिलोकविश्रुतं वीरं भरतं च प्रकीर्त्तयेत् ४८ गवामयेन यज्ञेन येनेष्टं वै कृते युगे रंतिदेवं महादेवं की
र्त्तयेत्परमद्युतिं ४९ विश्वजित्तपसोपेतं लक्षण्यं लोकमंगलं तथा श्वेतं च राजर्षिं कीर्त्तयेत्परमद्युतिं ५० सगरस्यात्मजा येन प्लाविता स्ता
रितास्तथा हुताशनसमानेतान्महारूपान्महौजसः ५१ उग्रकोपान्महासत्वान्कीर्त्तयेत्कीर्त्तिवर्द्धनान् देवानृषिगणांश्चैव नृपांश्च ना ४
जगतीश्वरान् ५२ सांख्ययोगं च परमं हव्यं कव्यं तथैव च कीर्त्तितं परमं ब्रह्म सर्वश्रुतिपरायणं ५३ मंगल्यं सर्वभूतानां पवित्रं बहुकीर्त्ति
तं व्याधिप्रशमनं श्रेष्ठं पौष्टिकं सर्वकर्मणां ५४ प्रयतः कीर्त्तयेद्यस्तान्कल्यं सायं च भारत एते वै त्राति वर्षंति भांति द्वाति सृजंति च ५५
एते विनायकाः श्रेष्ठाः दक्षाः क्षांता जितेंद्रियाः नराणामशुभं सर्वं व्यपोहंति प्रकीर्त्तिताः ५६ साक्षिभूता महात्मानः पापस्य सुकृतस्य
च एतान्वै कल्यमुत्थाय कीर्त्तयेन्स शुभमश्नुते ५७ नाग्निचौरभयं तस्य न मार्गप्रतिरोधनं एतान्कीर्त्तयतां नित्यं दुःस्वप्नो नश्य एम०
ते नृणां ५८ ३५१

मुच्यतेसर्वपापेभ्यःस्वस्तिमांश्चगृहान्व्रजेत् दीक्षाकालेषुसर्वेषुयःपठेन्नियतोद्विजः ५९ न्यायवानात्मनिरतःक्षान्तोदान्तो
नसूयकः रोगार्त्तोवाजियुक्तोवापठन्पापात्प्रमुच्यते ६० वास्तुमध्येतुपठतः कुलस्वस्त्ययनंभवेत् क्षेत्रमध्येतुपठतःस
र्वसस्यंप्ररोहति ६१ गच्छतःक्षेममध्वानंग्रामान्तरगतःपठन् स्वात्मनश्चसुतानांचदाराणांचधनस्यच वीजानामोषधी
चरक्षामेतांप्रयोजयेत् ६२ एतांसंग्रामकालेतुजपतःक्षत्रियस्यतु व्रजंतिरिपवोनाशंक्षेमंचपरिवर्त्तते ६३ एतान्
दैवेचपित्र्येचपठतःपुरुषस्यहि भुंजतेपितरोहव्यंकव्यंचत्रिदिवौकसः ६४ नव्याधिश्वापदभयंनद्विपान्नहितस्करा
न् कश्मलंलघुतांयांतिपाप्मनाचप्रमुच्यते ६५ पानपात्रेचपानेचप्रवासेराजवेश्मनि परांसिद्धिमवाप्नोतिसावि
त्रीकृत्तमांपठन् ६६ नचराजभयंतेषांनपिशाचान्नराक्षसान् नाग्न्यंबुपवनाव्यालान्द्भयंतस्योपजायते ६७
चतुर्णामपिवर्णानामाश्रमस्यविशेषतः करोतिसततंशान्तिंसावित्रीमुत्तमांपठन् ६८ नाग्निर्दहतिकाष्ठानिसावित्री
पत्रपठ्यतेनतत्रबालोम्रियतेनचतिष्ठंतिपन्नगाः ६९ नतेषांविद्यतेदुःखंगच्छंतिपरमांगतिं येशृण्वंतिमहद्ब्रह्मसावि
त्रीगुणकीर्त्तनं ७० गवांमध्येतुपठतोगावोस्यबहुवत्सलाः प्रस्थानेवाप्रवेशेवासर्वावस्थांगतःपठेत् ७१ जपतांजु
ह्वतांचैवनित्यंचप्रयतात्मनां ऋषीणांपरमंजप्यंगुह्यमेतन्नराधिप ७२ याथातथ्येनसंगम्यइतिहासंपुरातनं पराशरम
तंदिव्यंशक्रायकथितंपुरा ७३ तदेतत्तेसमाख्यातंतथ्यंब्रह्मसनातनं हृदयंसर्वभूतानांश्रुतिरेषापुरातनी ७४ ॥

८० सावित्र्यध्यायः केपूज्याइतिस्पष्टार्थः १ २ ३ ४ ॥ ॥ छ

सोमादित्यानृपाः सर्वेरापावाः कुरवस्तथा पठंतिशुचयोनित्यंसावित्रींप्राणिनांगतिं ७५ अभ्यासोनित्यदेवानांसप्तर्षीणांध्रु
वस्यच मोक्षाणांसर्वकृच्छ्राणांमोचयत्यशुभात्सदा ७६ वृद्धैःकाश्यपगौतमप्रभृतिभिर्भृग्वंगिरोअत्र्यादिभिः शुक्रागस्त्यबृ
हस्पतिप्रभृतिभिर्ब्रह्मर्षिभिःसेवितंभारद्वाजमतंऋचीकतनयैः प्राप्तंवसिष्ठात्पुनः सावित्रीमधिगम्यशक्रवसुभिः कृत्स्नाजि
तादानवाः ७७ योगोशतंकनकशृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय दिव्यांचभारतकथांकथयेच्चनित्यंतत्स्यंफलं
भवतितस्यचतस्यचैव ७८ धर्मोविवर्द्धतिभृगोःपरिकीर्तनेनवीर्यंविवर्द्धतिवसिष्ठनमोनतेन संग्रामजिद्भवतिचैवर
घुंनमस्यन्सादाश्विनौचपरिकीर्तयतोनरोगः ७९ एषातेकथिताराजन्सावित्रीब्रह्मशाश्वती विवक्षुरसिपच्चामत्तत्ते
वक्ष्यामिभारत ८० शांतिपर्वणिदानधर्मेषुसावित्री युधिष्ठिरउ० केपूज्याःकेनमस्कार्याःकथंवर्त्तेतकेषुच किमाचा
रःकीदृशेषुपितामहनरिष्यते १ भीष्मउ० ब्राह्मणानांपरिभवःसादयेदपिदेवताः ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्य युधिष्ठिरनरि
ष्यते २ तेपूज्यास्तेनमस्कार्यावर्तेथास्तेषुपुत्रवत् तेहिलोकानिमान्सर्वान्धारयंतिमनीषिणः ३ ब्राह्मणाःसर्वलोकानां
महांतोधर्मसेतवः धनत्यागाभिरामाश्चवाक्संयमपुरास्वपे ४ रमणीयाश्चभूतानांनिधानंचधृतव्रताः प्रणेतारश्च
लोकानांशास्त्राणांचयशस्विनः ॥ ॥

तपोयेषांधनंनित्यंवाक्चैवविपुलंवलं प्रभवाश्चैवधर्माणांधर्म्मज्ञाः सूक्ष्मदर्शिनः ६ धर्म्मकामास्थितोधर्म्मेसुकृतैर्द्धर्म्मसेतवः यान्समा
श्रित्यजीवंतिप्रजाः सर्व्वाश्चतुर्विधाः ७ पंथानः सर्व्वनेतारोयज्ञवाहाः सनातनाः। पितृपैतामहींगुर्वीमुद्वहंतिधुरंसदा ८ धुरियेनावसीदं
तिविषमेसद्गवाइव पितृदेवातिथिमुखाहव्यकव्याग्रभोजिनः ९ भोजनादेवयेलोकांस्त्रायंतेमहतोभयात् दीपः सर्व्वस्यलोकस्यचक्षु
श्चक्षुष्मतामपि १० सर्व्वशिल्पादिनिधनानिपुणाः सूक्ष्मदर्शिनः गतिज्ञाः सर्व्वभूतानामध्यात्मगतिचिंतकाः आदिमध्यावसानानांज्ञा
ताश्छिन्नसंशयाः परावरविशेषज्ञागंतारः परमांगतिं १२ विमुक्ताधूतपाप्मानोनिर्द्वन्द्वानिष्परिग्रहाः मानार्हामानितानित्यंज्ञानविद्भि
र्म्महात्मभिः १३ चंदनेमलपंकेचभोजनेभोजनेसमाः समंयेषांदुकूलंचतथाक्षौमाजिनानिच १४ तिष्टेयुरप्यभुंजानाबहूनिदिवसा
न्यपि शोषयेयुश्चगात्राणिस्वाध्यायैः संयतेंद्रियाः १५ अदेवंदैवतंकुर्युर्दैवतंचाप्यदैवतं लोकानन्यान्सृजेयुस्तेलोकपालांश्चकोपि
ताः १६ अपेयः सागरोयेषामपिशापान्महात्मनां येषांकोपाग्निरद्यापिदंडकेनोपशाम्यति १७ देवानामपियेदेवाः कारणंकारणा
स्यच प्रमाणस्यप्रमाणंचकस्तानभिभवेद्बुधः १८ येषांवृद्धश्चवालश्चसर्वः संमानमर्हति तपोविद्याविशेषात्तुमानयंतिपरस्परं १९
अविद्वान्ब्राह्मणोदेवः पात्रंवैपावनंमहत् विद्वान्भूयस्तरोदेवः पूर्णसागरसन्निभः २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा०
३५३

अविद्वांश्चैवविद्वांश्चब्राह्मणोदैवतंमहत् प्रणीतश्चाप्रणीतश्चयथाग्निर्दैवतंमहत् २१ श्मशानेष्वपिहृतेजस्वीपावकोनैवदु
ष्यति हविर्यज्ञेचविधिवद्भूयएवातिशोभते २२ एवंयद्यप्यनिष्टेषुवर्त्ततेसर्वकर्म्मसु सर्वथाब्राह्मणामान्यादैवतंविद्धितत्परं २३
इतिदानधर्मे॰ युधिष्ठिरउ० कांतुब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वाजनाधिप कंवाकर्म्मोदयंमत्वातानर्चसिमहीपते १ भीष्मउ० अ
त्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं पवनस्यचसंवादमर्ज्जुनस्यचभारत २ सहस्रभुजभृच्छ्रीमान्कार्त्तवीर्योभवत्प्रभुः अस्यलोक
स्यसर्वस्यमाहिष्मत्यांमहावलः ३ सतुरत्नाकरवतींसद्वीपांसागरांवरां शशासपृथिवींसर्वांहैहयःसत्यविक्रमः ४ स्ववित्तंय
नदत्तंतुदत्तात्रेयायकारणे क्षत्रधर्म्मंपुरस्कृत्यविनयंश्रुतमेवच ५ आराधयामासचतंकृतवीर्यात्मजोमुनिं न्यमंत्रयतसंतु
ष्टोद्विजश्चैववरैस्त्रिभिः ६ सवरैःछंदितस्तेनतृपोवचनमब्रवीत् सहस्रवाहुर्भूयांवैचमूमध्येगृहेन्यथा ७ ममवाहुसहस्रंतु
पश्यंतांसैनिकारणे विक्रमेणामहींकृत्स्नांजयेयंविपुलव्रत ८ तांचधर्म्मेणसंप्राप्यपालयेयमतंद्रितः चतुर्थंतुवरंयाचेत्वाम
हंद्विजसत्तम ९ तन्ममानुग्रहकृतेदातुमर्हस्यनिंदित अनुशासनंतुमांसंतोमिथ्योद्वृत्तंतदाश्रयं १० इत्युक्तःसद्विजःप्राह
तथास्त्वितिनराधिपं एवंसमभवंस्तस्यवरास्तेदीप्ततेजसः ११ ततःसरथमास्थायज्वलनार्कसमद्युतिं अब्रवीद्वीर्यसम्मोहात्कोन्व

राम०
३५३

१५ पूर्वोवादोब्रह्मोत्तरःब्राह्मणाधिक्यवचनंपूर्वःपक्षःक्षत्रियाधिक्यंसिद्धांतइत्यर्थःहेतुयुक्तौप्रजापालनेनहेतुनायुक्तौसहितौतौब्राह्मणक्षत्रिये १६ ब्र
ह्मवेदोपजीवीवाअध्यापनयजनार्थमेवउपधायुक्तंयेषांतेतथा क्षत्रियानवादीतिउपजीवंति २० गायत्र्यासरस्वत्याअत्रसंस्पेकाष्ठितेचर्मवसनःअजिन

धैर्यवीर्ययशःशौर्यैर्विक्रमेणौजसापिवा तद्वाक्यांतेंतरिक्षेदिव्यावागुवाचाशरीरिणी १३ नत्वंमूढविजानीषेब्राह्मणंक्षत्रि
याद्वरं सहितोब्राह्मणेनेहक्षत्रियःशास्तिवैप्रजाः १४ अर्जुनउ० कुर्यांभूतानितुष्टोहंक्रुद्धोनाशंतथानये कर्म्मणामनसा
वाचानमत्तोस्तिवरोद्विजः १५ पूर्वोब्रह्मोत्तरोवादोद्वितीयःक्षत्रियोत्तरः त्वयातौप्रावुभौहेतूविशेषस्तत्रदृश्यते १६ ब्राह्म
णाःसंश्रिताःक्षत्रंनक्षत्रंब्रह्मणाश्रितं श्रिताब्रह्मोपधाविप्राःखादंतिक्षत्रियान्भुवि १७ क्षत्रियेष्वाश्रितोधर्म्मःप्रजा
नांपरिपालनं क्षत्राद्वृत्तिर्ब्राह्मणानांतैःकथंब्राह्मणोवरः १८ सर्वभूतप्रधानांस्तान्भैक्षवृत्तानहंसदा आत्मसंभावितान्
विप्रान्स्थापयाम्यात्मनोवशे २० कथितंत्वनयासत्यंगायत्र्याकन्ययादिवि विजेष्याम्यवशान्सर्वान्ब्राह्मणांश्चर्मवास
सः २१ नतुसंच्यावयेद्राष्ट्रात्त्रिषुलोकेषुकश्चन देवोवामानुषोवापितस्माज्ज्येष्ठोद्विजादहं २२ अद्यब्रह्मोत्तरंलोकंकरिष्ये
चालये ३ क्षत्रियोत्तरं नहिमेसंयुगेकश्चित्सोढुमुत्सहतेबलं २३ अर्जुनस्यवचःश्रुत्वावित्रस्ताभून्निशाचरी अथैनमंतरिक्षस्थस्त
तोवायुरभाषत २४ त्यजैनंकलुषंभावंब्राह्मणेभ्योनमस्कुरु एतेषांकुर्वतःपापंराष्ट्रक्षोभोभविष्यति २५ ॥ ॥
वस्त्रान २२ ब्रह्मोत्तरंसत्तं २३ निशाचरीअंतर्हितासरस्वतीयद्वानिशाचरीराक्षस्यपिवित्रस्ताभूत् किमुतान्यआस्तिकाइतिभावः २४ ॥ ॥ ॥

दा०
२५४

२७ पृथिवीभूतंपृथिव्यात्मकंभूतं २८ अधाय:अपां ४ अहंवायुः७ कविःअग्निः ८ महतःसगरपुत्रान् आसंतउपासंतसुवर्णधारिणाशोननोब्राह्मणावर्णासि

अथवात्वांमहीपालशमयिष्यंतिवैद्विजाः निरसिष्यंतिवैराष्ट्रंमहोत्साहंमहाबलाः २६ तंराजाकस्त्वमित्याहततस्तंप्राहमारुतः वायु
र्वैदेवदूतोस्मिहितंत्वांप्रब्रवीम्यहं २७ अर्जुनउ० अहोत्वयायंविप्रेषुभक्तिरागःप्रदर्शितः यादृशंपृथिवीभूतंतादृशंब्रूहिमेद्विजं २८
वायोर्वासदृशंकिंचिद्ब्रूहित्वंब्राह्मणोत्तमं अपांवैसदृशंवह्नेःसूर्यस्यनभसोपिवा २९ इतिदानधर्मेब्राह्मणमाहात्म्ये वायु
रुवाच शृणुमूढगुणान्कांश्चिद्ब्राह्मणानांमहात्मनां येत्वयाकीर्तिताराजंस्तेभ्योथब्राह्मणोवरः १ त्यक्त्वामहीत्वंभूमिस्तु
स्पर्द्धयांगनृपस्यह नाशंजगामतांविप्रोव्यष्टंभयतकाश्यपः २ अक्षयाब्राह्मणाराजन्दिविचेहचनित्यदा अपिबत्तेजसाह्या
पःस्वयमेवांगिराःपुरा ३ सताःपिबन्क्षीरमिवनातृप्यतमहामनाः अपूरयन्महौघेनमहींसर्वांचपार्थिव ४ तस्मिन्नहं
चक्रुद्धेवैजगत्त्यक्त्वाततोगतः व्यतिष्ठमग्निहोत्रेचचिरमंगिरसोभयात् ५ अभिशप्तश्चभगवान्गौतमेनपुरंदरः अहल्यां
कामयानोवैधर्मार्थंचनहिंसितः ६ यथासमुद्रोनृपतेपूर्णोदृष्टश्चवारिणा ब्राह्मणैरभिशप्तस्सन्नभूल्लवणोदकः ७ सु
वर्णवर्णोनिर्धूमःसंगतोर्ध्वशिखःकविः क्रुद्धेनांगिरसाशप्तोगुणैरेतैर्विवर्जितः ८ महतश्चूर्णितान्पश्ययेह्यासंतमहोदधिं ९
सुवर्णधारिणानित्यमवशप्ताद्विजातिना ९ समोनत्वंद्विजातिभ्यःअपोविद्धिनराधिप गर्भस्थानेब्राह्मणानशसन्नमस्यतिकिल
प्रभुः १०

सधारिणाथत्रीक्षिद्विजातिनाकपिलेन ९ ९ ॥ ७ ॥ ॥

दान०
२५४

अग्निं ब्राह्मणमित्यत्र पः १३ अनभूतं प्रतिभूतं अनुपालकं पोषकं १४ ननु ब्रह्मांडेनानन्वाक्षेपमंडमजननपदित्यत आह अंडेति केचिदिति तत्रैव त्यर्थः १६
दूषयति दृश्यमिति अतत्वादेव ब्रह्मा न अंडजातः अंडजत्ववचनं त्वस्य प्रकारांतरेणोत्पाहस्मृतमिति आकाशं अव्याकृतं १७ आकाशजः पि
तामहः किमाश्रयेणातिष्ठदिति चेत्कश्चिद्रूपान्तं प्रतिब्रूहि तदा न किंचिद्वेदिति पितामहस्य निरधिष्ठानत्वे सति तेन नमिदं सर्वं शून्यमेव स्यात्किंचि
न्द्र्पाहि त्यर्थः ननु कोऽयं प्रजापतिपदेनोच्यते अत आह अहंकार इति प्रोक्त इइति प्रभुर्व्यापकः पतः सर्वतेजोगतः जलत्वरूपं आपेन कृतं तं वैभमनाडोनि:

दंडकानां महद्राज्यं ब्राह्मणेन विनाशितं तालजंघं महाक्षत्रमौर्वेणैकेन नाशितं १२ त्वया च विपुलं राज्यं बलं धर्मः श्रुतं तथा दत्तात्रेयप्रसा
देन प्राप्तं परमदुर्लभं १२ अग्निं त्वं यजसे नित्यं कस्माद्ब्राह्मणमर्जुन स हि सर्वस्य लोकस्य हव्यवाट् किं न वेत्सि तं १३ अथवा ब्राह्मणश्रेष्ठमनु
भूतानुपालकं कर्तारं जीवलोकस्य कस्माज्जानन्विमुह्यसे १४ तथा प्रजापतिर्ब्रह्मा अव्ययः प्रभुरव्ययः येनेदं निखिलं विश्वं जनितं स्था
वरं चरं १५ अंडजातं तु ब्रह्माणं केचिदिच्छंत्यपंडिताः अंडाद्भिन्नाद्बभुः शैलादिशोंऽभः पृथिवी दिवं १६ द्रष्टव्यं नैतदेवं हि कथं जायेदजो हि सः
स्मृतमाकाशमंडं तु तस्माज्जातः पितामहः १७ तिष्ठेत्कथमिति ब्रूहि न किंचिद्धि तदा भवेत् अहंकार इति प्रोक्तः सर्वतेजोगतः प्रभुः १८ ना
स्त्यंडमस्ति तु ब्रह्मा स राजा लोकभावनः इत्युक्तः स तदा तूष्णीमभूद्वायुस्ततोऽब्रवीत् १९ इति शांतिपर्वणि दानधर्मे पवनार्जुनसंवादे ॥

प्रातः द्वितीयाधिष्ठितेति समासः अयं भावः सुषुप्तिसदृशादव्याकृताकाशादुत्थितोऽहंकाररूपउपाधिस्तेन स्वात्मा सर्वात्मना वच्छिन्नः सोऽयमहंकारविशिष्टो वा हं
व्योमादि कल्पितवान् एवंरूपानुभवात्मा जानाति स ब्राह्मणो जगत्कर्तेति न तद्वसाप्यं समुद्रेणांतरं गमेवं कदापि न संभवते १८ अतः एवं अंडं नास्ति रज्जुरगवत्क
ल्पनामात्रत्वात् कल्पकः स ब्रह्मा ब्राह्मणोऽस्तीत्युक्तः स राजा अर्जुनः इति वा पुनः उक्तः स तत्तूष्णीमभवत्ततो वायुरब्रवीत् वक्ष्यमाणमर्थमिति शेषः १९ अध्यायः ॥

व्रा०
३५५

इमां १ इमांभूमिंत्वंयकाद्ब्रह्मणःपदंगमिष्यामीतिसंबंधः २ आत्मानंदेहंयुक्त्वानिर्जीवमहादेहंप्रविश्यसद्भावयोगलेचनकृतवान् ४ भूमास्वधर्मे

वायुरुवाच इमांभूमिंद्विजातिभ्योदित्सुर्वैदक्षिणांपुरा अंगोनामनृपोराजंस्ततश्चिंतांमहीययौ १ धारणींसर्वभूतानामयंप्रा
प्यवरोनृप कथमिच्छतिमांदातुंद्विजेभ्योब्रह्मणःसुतां २ साहंत्यक्त्वागमिष्यामिभूमित्वंब्रह्मणःपदं अयंसराष्ट्रोनृपतिर्माभूदि
तितेगमत् ३ ततस्तांकश्यपोदृष्ट्वाव्रजंतींपृथिवींतदा प्रविवेशमहींसद्योमुक्त्वात्मानंसमाहितः ४ ऋद्धा तंकाश्यपीरा
जन्भूमिरासीदृतेद्विता ६ अथागमत्तथाराजन्नमस्कृत्वाथकाश्यपम् पृथिवीकाश्यपाजज्ञेसुतातस्यमहात्मनः ७ एवंराजन्नीदृ
शोवैब्राह्मणः सासर्वतोपजज्ञेतृणौषधिसमन्विता धर्मोत्तरानष्टभयाभूमिरासीत्ततोनृप ५ एवंवर्षसहस्राणिदिव्यानिविपुल
व्रतः त्रिंशत्कश्यपोभवत् अनंप्रब्रूहिवात्वंचकथयपाक्षत्रियंवरं ८ तूष्णींबभूवन्नृपतिःपवनस्त्वब्रवीत्पुनः अथाग्नेयराजन्नुतथ्य
सज्जातस्यांगिरसेकुले ९ भद्रासोमस्यदुहितानृपेरापरमामता तस्यास्तुल्यंपतिंसोमउतथ्यंसमपश्यत १० सावतीव्रतप
स्तेपेमहाभागायशस्विनी उतथ्यार्थेतुचार्वंगीपरंनियममास्थिता ११ ततआहूयसोतथ्यंददावतियशस्विनीं भार्यार्थेसचजग्राह
विधिवद्भूरिदक्षिणः १२ तांत्वकामयतश्रीमान्वरुणःपूर्वमेवह सचागम्यवनप्रस्थंयमुनायांजहारतां १३ जलेश्वरस्तुहृत्वा
तामनयत्स्वपुरंप्रति परमाद्भुतसंकाशंषट्सहस्रशतंह्रदं १४॥

नरास्वधर्मबलेनब्रह्मलोकंगतानष्टभयासादितिरर्थः ५ कश्यपोभूमिर्भूत्वासादितित्वर्थः ११ सोत्रिःसोमपिताउतथ्यमाहयतांतस्मैददौसोतथ्यमिति राम०
संधिरार्षः १२ १४ ३५५

देवः वरुणः तपांनद्यपा १५ १६ १७ १८ २० २१ २८ ॥ ॥

सो ३

नहिरम्यतरंकिंचित्तस्मादन्यत्पुरोत्तमं प्रासादैरश्मशोभिश्चदिव्यैःकाञ्चनैश्चशोभितं तत्रदेवस्तपासांश्रेष्ठैरमराजन्जलेश्वरः १५ अपा
रव्यातमुतथ्यापत्नीतःपत्न्याथमर्द्दिते तच्छ्रुत्वानारदात्सर्वमुतथ्योनारदंतथा १६ प्रोवाचगच्छब्रूहित्वंवरुणंपरुषंवचः महाकान्मुंचमेभार्यां
कस्मात्त्वाहृतवानसि १७ लोकपा सिलोकानांनलोकस्यविलोपकः सोमेनदत्ताभार्यामेत्वयाचापहृताद्यवै १८ इत्युक्तोवचनात्तस्य
नारदेनजलेश्वरः मुंचभार्यामुतथ्यस्यकस्मात्त्वंहृतवानसि १९ इतिश्रुत्वावचस्तस्यसोपयन्तंवरुणोब्रवीत् ममैषासुप्रियाभार्यानैनामुत्स्र
ष्टुमुत्सहे २० इत्युक्तोवरुणेनापिनारदःप्राप्यतंमुनिं उतथ्यमब्रवीद्वाक्यंनातिहृष्टमनाइव २१ गलेगृहीत्वाक्षिप्तोस्मिवरुणेनम
हामुने नप्रयच्छतितेभार्यांयत्तेकार्यंकुरुष्वतत् २२ नारदस्यवचःश्रुत्वाक्रुद्धःप्राज्वलदंगिराः अपिवत्तेजसावारिविष्टभ्यसुमहातपाः २३
पीयमानेतुसर्वस्मिंस्तोयेपिसलिलेश्वरः सुहृद्भिर्निक्षिप्यमाणोपिनैवामुंचततांतदा २४ ततःक्रुद्धोब्रवीद्भूमिमुतथ्योब्राह्मणोत्तमः द
र्शयस्वस्थलंभद्रेषट्सहस्रशतंह्रदं २५ ततस्तदेरिणंजातंसमुद्रःश्चावसर्पितः तस्माद्देशान्नदींचैवप्रोवाचासौद्विजोत्तमः २६ अदृश्या
गच्छभीरुत्वंसरस्वतिमरुंप्रति अपुण्यएषभवतुदेशस्त्यक्तस्त्वयाशुभे २७ तस्मिन्संशोषितेदेशेभद्रामादायवारिपः अददाच्छरणंगत्वा
भार्यामांगिरसायवै २८ ॥

जगतश्चवरुणांचदुःखान्मुमोचमोचयामास ३२ अध्यायः इत्युक्तइत्यध्यायौस्मृत्यार्थो १२ ॥ ॥

प्रतिगृह्यतुतांभार्यामुतथ्यःसुमनाभवत् मुमोचचजगत्दुःखाद्वरुणांचैवहैहय २९ ततःसलब्ध्वातांभार्यांवरुणंप्राहधर्मवित् उतथ्यः
सुमहातेजापश्यशृणुनराधिप ३० ममैषातपसाप्राप्ताक्रोशतस्तेजनाधिप इत्युक्त्वातामुपादायस्वमेवभवनंययौ ३१ एषराजन्म
हाशेपोवैउतथ्योब्राह्मणर्षभः ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमुतथ्यात्क्षत्रियंवरं ३२ इतिदानधर्मेपवनार्जुनसंवादे भीष्मउ० इत्युक्तः
सनृपस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् शृणुराजन्नगस्त्यस्यमाहात्म्यंब्राह्मणस्यह १ असुरैर्निर्जितादेवानिरुत्साहाश्चतेकृताः
यज्ञाश्चैषांहृताःसर्वेपितृणांचस्वधातथा २ कर्मेज्यामानवानांचदानवैर्हैहयर्षभ भ्रष्टैश्वर्यास्ततोदेवाश्चेरुःपृथ्वीमितिश्रुतिः
३ ततःकदाचित्तेराजन्दीप्तमादित्यवर्चसं ददृशुस्तेजसायुक्तमगस्त्यंविपुलव्रतं ४ अभिवाद्यतुतंदेवाःपृष्ट्वाकुशल
मेवच इदमूचुर्महात्मानंवाक्यंकालेजनाधिप ५ दानवैर्युधिभग्नाःस्मतथैश्वर्याच्चभ्रंशिताः तदस्मान्नोभयात्तीव्रात्त्राहित्वंमु
निपुंगव ६ इत्युक्तःसतदादेवैरगस्त्यःकोपितोभवत् प्रजज्वालचतेजस्वीकालाग्निरिवसंक्षये ७ तेनदीप्तांशुजालेननिर्दग्धा
दानवास्तदा अंतरिक्षान्महाराजन्यपतन्तसहस्रशः ८ दह्यमानास्तुतेदैत्यास्तस्यागस्त्यस्यतेजसा उभौलोकौपरित्यज्य
गताःकाष्ठांतुदक्षिणां ९ बलिस्तुयजतेयज्ञमश्वमेधंमहीगतः येऽन्येस्थाःस्थामहीस्थास्तेनदग्धामहासुराः ॥ १० ॥

ततोलोकाःपुनःप्राप्ताःसुरैःशांतंचतज्जगः अथैनमब्रुवन्देवाभूमिष्ठानसुरान्जहि ११ इत्युक्तःप्राहदेवान्सनशक्तोस्मिमहीगतान् दग्धुंतपो
हिस्वीयेनमेनशक्यामीतिपार्थिव १२ एवंदग्धाभगवतादानवाःस्वेनतेजसा अगस्त्येनतदाराजंस्तपसाभावितात्मना १३ ईदृशश्चाप्यग
स्त्योहिकथितस्तेमयानघ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमगस्त्यात्क्षत्रियंवरं १४ भीष्मइत्युक्तःसतदातूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् श्रणुराज
न्वसिष्ठस्यमुख्यंकर्मयशस्विनः १५ आदित्याःसत्रमासंतसरोवैमानसंप्रति वसिष्ठंमनसागत्वाज्ञात्वातत्रास्यगौरवं यजमानस्त
तान्दृष्ट्वासर्वान्दीक्षानुकर्षितान् हंतुमैछंततेबालाःवलिनोनामदानवाः १७ अदूरात्तुततस्तेषांब्रह्मदत्तवरंसरः हताहतावैत
त्रैतेजीवंत्याप्लुत्यदानवाः १८ तेप्रगृह्यमहाघोरान्पर्वतान्परिघान्द्रुमान् विक्षोभयंतःसलिलमुत्थिताःशतयोजने १९ अभ्यद्रवंत
देवांस्तेसहस्राणिदशैवहि ततस्तैरर्दितादेवाःशरणंवासवंययुः २० सचतैर्व्यथितःशक्रोवसिष्ठंशरणंययौ ततोभयंददौतेभ्योवसिष्ठो
भगवान्नृषिः २१ तदातान्दुःखितान्ज्ञात्वाआनृशंस्यपरोमुनिः अयत्नेनादहत्सर्वान्वलिनःस्वेनतेजसा २२ कैलासंप्रस्थितांचैव
नदींगंगांमहातपाः आनयत्तत्सरोदिव्यंतयाभिन्नंचतत्सरः २३ सरोभिन्नंतयानद्यासरयूःसाततोभवत् हताश्चयत्रखलिनोयत्रस
देशःखलिनोभवत् २४ एवंसेंद्रावसिष्ठेनरक्षितास्त्रिदिवौकसः ब्रह्मदत्तवराश्चैवहतादैत्यामहात्मना एतत्कर्मवसिष्ठस्यकथितं
हिमयानघः ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंवसिष्ठात्क्षत्रियंवरं २६ इतिपवनार्जुनसंवादे भीष्मउवाच इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रव

दा०
३५७

वान् भृगो मैहैहयश्रेष्ठ कर्म्मात्रेः सुमहात्मनः १ घोरे तमसि युध्यंत सहिता देवदानवाः अविध्यंत शरैस्तत्र स्वर्भानुः सोमभास्करौ २ अथ ते तमसा ग्र
स्ता निहन्यंते स्म दानवैः देवा नृपतिशार्दूल सहैव बलिभिस्तदा ३ असुरैर्वध्यमानास्ते क्षीणप्राणा दिवौकसः अपश्यंत तपस्यंतमत्रिं विप्रं तपो
धनं ४ अथैनमब्रुवन् देवाः शांतक्रोधं जितेंद्रियं असुरैरिषुभिर्विद्धौ चंद्रादित्याविमावुभौ ५ वयं वध्यामहे वापि शत्रुभिस्तमसावृते
नाधिगच्छाम शांतिं च त्वमस्मात्त्रायस्व नः प्रभो ६ अत्रिरुवाच कथं रक्षामि भवतस्तेब्रुवंश्चंद्रमा भव तिमिरघ्नश्च सविता दस्युहंता च नो भव ७
एवमुक्तस्तदात्रिर्वै तमोनुदभवच्छशी अपश्यत्सौम्यभावाच्च सोमवत्प्रियदर्शनः ८ दृष्ट्वा नातिप्रभं सोमं तथा सूर्यं च पार्थिव प्रकाशम
करोदत्रिस्तपसा स्वेन संयुगे ९ जगद्वितिमिरं चापि प्रदीप्तमकरोत्तदा व्यजयच्छत्रुसंघांश्च देवानां स्वेन तेजसा १० अत्रिणा दह्यमा
नांस्तान् दृष्ट्वा देवा महासुरान् पराक्रमैस्तेपि तदा ह्यनिघ्नंत्यत्रिरक्षिताः ११ उद्भासितश्च सविता देवास्त्राता हता सुराः अत्रिणा त्वथ
सोमश्च कृतमुत्तमतेजसा १२ द्विजेनाग्निद्वितीयेन भजता चर्म्मवाससा फलभक्षेण राजर्षे पश्य कर्म्मात्रिणा कृतं १३ तस्यापि विस्तरे
णोक्तं कर्म्मात्रेः सुमहात्मनः ब्रवीम्यहं ब्रूहि वा त्वमत्रिं क्षत्रियं वरं १४ इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोऽब्रवीत् शृणु राजन्महत्कर्म्म
च्यवनस्य महात्मनः १५ अश्विनोः प्रतिसंश्रुत्य च्यवनः पाकशासनं प्रोवाच सहितो देवैः सोमपावश्विनौ ॥ छ ॥

राम०
३५७

ततं २

नौकुरु १६ इंद्र उ० अस्माभिर्वर्ज्जितावेतौ भवेतां सोमपौ कथं देवैर्न्न संमितावेतौ तस्मान्नैवं वदस्व नः १७ अश्विभ्यां सह नेच्छामसो
मंपातुं महाव्रत यदन्यद्वक्ष्यसे विप्र करिष्यामि तवे वचः १८ च्यवन उ० पिबेतामश्विनौ सोमं भवद्भिः सहितावि मौ उभावेतावपि सुरौ सू
र्य्यपुत्रौ सुरेश्वर १९ क्रियतां मद्वचो देवा यथा वै समुदाहृतं एतद्वः कुर्वतां श्रेयो न तवैत्रैतदकुर्वतां २० इंद्र उ० अश्विभ्यां सह सो
मं वै न पास्यामि द्विजोत्तम पिबंत्वन्ये यथाकामं नाहं पातुमिहोत्सहे २१ च्यवन उ० न चेत्करिष्यसि वचो मयोक्तं वलसूदन मया
प्रमथितः सद्यः सोमं पास्यसि वै मखे २२ वासुरुवाच ततः कर्म्म समारब्धं हिताय सहसाश्विनोः च्यवनेन ततो मंत्रैरभिभूताः सुरा
भवन् २३ ततः कर्म्म समारब्धं दृष्ट्वेंद्रः क्रोधमूर्छितः उद्यम्य विपुलं शैलं च्यवनं समुपाद्रवत् २४ तथा वज्रेण भगवानमर्षाकु
ललोचनः तमापतंतं दृष्ट्वैव च्यवनस्तपसान्वितः अद्भिः सिक्त्वास्तंभयत्तं सवज्रं सह पर्वतं २५ अथेंद्रस्य महाघोरं सोसृजच्छत्रु
मेव हि मदं नामाहुतिमयं व्यादितास्यं महामुनिः १६ तस्य दंतसहस्रं तु बभूव शतयोजनं द्वियोजनशतास्तस्य दंष्ट्राः परमदारुणाः
हनुस्तस्याविशद्भूमावास्यं चास्यास्पृशद्दिवं जिह्वामूलेस्थितास्तस्य सर्वे देवाः सवासवाः १८ तिमेरास्यमनुप्राप्ता यथा मत्स्या
महार्णवे ते संमंत्र्य ततो देवा मदस्यास्य मोपगाः अब्रुवन् सहिताः शक्रं प्रणामास्मै द्विजातये ३० ॥ ॥ ॥ ॥

३२ अध्यायः तूर्ष्णी२ कथैसुरविशेषौदिवंधौ ७ धनानामकोहन ११ १२ ॥

अश्विभ्यांसहसोमंचपिवामविगतज्वराः ततःसम्प्राप्तःशक्रश्चकारच्यवनस्यतत् ३१ च्यवनःकृतवांश्चाश्विनौसोमपा
पिनौ ततःप्रत्याहरत्कर्म्ममदंचव्यभजन्मुनिः ३२ अक्षेषुमृगयायांचपानेस्त्रीषुचवीर्य्यवान् एतैर्दोषैर्नराराजन्क्षयं
यांतिनसंशयः ३३ तस्मादेतान्नरोनित्यंदूरतःपरिवर्ज्जयेत् एतत्तेच्यवनस्यापिकर्म्मराजन्प्रकीर्त्तितं ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंक्षत्रि
यंब्राह्मणाद्वरं ३५ इतिदानधर्म्मेपवनार्जुनसंवादे भीष्मउ० तूर्ष्णीमासीदर्ज्जुनस्तुपवनस्त्वब्रवीत्पुनः शृणुमेब्राह्मणेष्वेव
मुख्यंकर्म्मजनाधिप १ मदस्यास्यमनुप्राप्तायदासेंद्रादिवौकसः तदेवंच्यवनेनेहहृतातेषांवसुंधरा २ उभौलोकौहृतौमत्वातेदे
वादुःखिताभवन् शोकार्त्ताश्चमहात्मानंब्रह्माणंशरणंययुः ३ देवाऊचुः मदास्यव्यतिषक्तानामस्माकंलोकपूजित च्यवनेनहृ
ताभूमिःकपैश्चाथदिवंप्रभो ४ ब्रह्मोवाच गच्छध्वंशरणंविप्रानाशुसेंद्रादिवौकसः प्रसाद्यतानुभौलोकाववाप्स्यथयथापुरा ५
तेययुःशरणंविप्रानूचुस्तेकानजयामहे इत्युक्तास्तेद्विजाप्राहुर्जयतेहकपानिति ६ भूगतानब्राह्मणानाहधनाकपवचोयथा भव
द्भिःसदृशाःसर्वेकपाःकिमिच्छवर्त्तते सर्वेवेदविदःप्राज्ञाःसर्वेचक्रतुयाजिनः ८ सर्वेसत्यव्रताश्चैवसर्वेतुल्यामहर्षिभिः श्रीश्चैव
रमतेतेषुधारयंतिश्रियंचते १० वृथादारान्नगच्छंतिवृथामांसंनभुंजते दीप्तमग्निंजुह्वतेचगुरूणांवचनेस्थिताः ११ सर्वे
चनियतात्मानोवालानांसंविभागिनः उपेत्यशकटैःयांतिनसेवंतिरजस्वलां १२ ॥

कपाख्या पिवर्त्तते

अभुक्तवत्सु नाग्नंति दिवा चैव न शेरते एतैश्चान्यैश्च बहुभिर्गुणैर्युक्तान्कपंकपान् विज्ञेष्यपनि वर्त्तध्वं निहन्तानां सुरवंहि वः १३ ब्राह्म
णा ऊचुः कपान्वयं विजेष्यामो ये देवा सेव यं स्मृताः तस्माद्वध्याः कपास्माकं वनि नृपाहि यपागतं १४ एवागत्वा कपा नाहन वो विप्राः
प्रियंकराः एहात्वा स्त्वारणपते विप्रान कपाः सर्वे समाद्रवन् १५ समुद्यम्य ध्वजान दृष्ट्वा कपान्सर्वे द्विजातयः असृजन्नज्वलितानग्नीन्क
पानां प्राणनाशनात् १६ ब्रह्मसृष्टा हव्यभुजः कपान्हत्वा सनातनाः नभसीव यथाभ्राणि व्यराजंत नराधिप १७ हत्वा वै दानवान्दे
वाः सर्वे संभूय संयुगे तेनाभ्यजानन्निहितान्ब्राह्मणैर्निहतान्कपान् १८ अथागमन्महातेजा नारदो कपयद्विभो यथा हतान्म
हाभागैस्तेजसा ब्राह्मणैः कपा १९ नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रीताः सर्वे दिवौकसः प्रशशंसुर्द्विजान्देवा ब्राह्मणांश्च यशस्विनं २०
तेषां तेजस्तथा वीर्यं देवानां च व्यवर्धत ततः अवाप्नुवंश्चामरत्वं त्रिषु लोकेषु पूजितं २१ इत्युक्तवचनं वायुमर्जुनः प्रत्युवाच ह प्र
तिपूज्य महाबाहो यथा तच्छृणु युधिष्ठिर २२ अर्जुन उ० जीवाम्यहं ब्राह्मणार्थे सर्वथा सततं प्रभो ब्रह्मण्यो ब्राह्मणेभ्यश्च प्रणमामि
च नित्यशः २३ दत्तात्रेयप्रसादाच्च मया प्राप्तमिदं यशः लोके च परमा कीर्त्तिर्धर्मश्च चरितो महान् २४ अहो ब्राह्मणकर्माणि
मया मारुत तत्वतः त्वया प्रोक्तानि कार्त्स्न्येन श्रुतानि प्रयतेन च २५

दा॰
३५९

३६ अध्यायः ब्राह्मणानकर्मादर्पफलोदयं २ईनंचेनिदुरिवितस्पदिनंमहमन्द्वतीतर्पः ४१ असपचावइत्याकाशादेरणुपर्पपमेवास्त्रीस्तुतं ८ अर्णवेन

वायुरुवाच ब्राह्मणानक्षत्रधर्म्मेणपालयस्वेंद्रिपाणिाच भगुप्पस्तेभयंघोरंतत्तुकालाद्भविष्यति २६ इतिदानधर्म्मेब्रा
ह्मणमाहात्म्येपवनार्जुनसंवादः युधिष्ठिरउ॰ ब्राह्मणानर्च्चसेराजन्सततंसंशितव्रतान् किंतुकर्म्मोदयंदृष्ट्वातान
र्चसिजनाधिप १ कांवाब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वामहाव्रत तानर्चसिमहाबाहोसर्व्वमेतद्वदस्वमे २ भीष्म एषतेके
शवःसर्व्वमाख्यास्यतिमहामतिः व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांदृष्टव्युष्टिमहाव्रत ३ वलंश्रोत्रेवाङ्मनश्चक्षुषीचयशानंततयास
विशुद्धंममाद्य देहन्यासोनातिचिरान्मतोमेनचातित्वरितसविताप्रयाति ४ उक्ताधर्मायेपुराणेमहांतोराजन्विप्राणांक्षत्रि
याणांविशांच तथाशूद्राणांधर्ममुपासतेयेतत्सर्वकृष्णात्तउपशिक्षस्वपार्थ ५ अहंह्येनंवेद्मितत्त्वेनकृष्णंयोयंहिपच्चास्य
वलंपुराणं अमेयात्माकेशवःकौरवेंद्रपश्चेषधर्म्मंवक्ष्यतिसंशयेषु ६ कृष्णःपृथ्वीमसृजत्खंदिवंचकृष्णस्यदेहान्मेदिनीसं
वभूव वराहोयंभीमवलःपुराणःसपर्वतानव्यसृजद्वैदिशश्च ७ अस्यचाधोंतरिक्षंदिवंचदिशश्चतस्रोविदिशश्चतस्रः स
ष्टिस्तथैवेयमनुप्रसूतासनिर्म्ममेविश्वमिदंपुराणं ८ अस्यनाभ्यांपुष्करंसंप्रसूतंयत्रोत्पन्नःस्वयमेवामितौजाः येनच्छिन्नंतत्तमःपा
र्थघोरंयत्तिष्ठत्यर्णवंतर्जयानाः ९ ॥
र्जयानामितगाधस्तमपारत्वंचोक्तं ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम॰ ३५९

कृतइतिसानंत्रकर्त्तव्यकोटेरपिउपस्थानात्ज्ञानांविवेकआसीत्द्वापरेतुद्वितीयकोटेःसाम्यात्बलंप्रधानमासीत्नधर्मःकलौतुधर्मएवबलवानितिभावः
१० सएवपूर्व्वदेवआदिदेवोदेवानांत्रिजगतां स्पर्शनंसम्यग्धृतबलिरूपोपूर्व्वदेवोदेवोभावबभूव ११ ग्लातिग्लापयति १२ एनमेवाहुःसोमंशक्रंचविद्धि १३ शोणि

कृतेयुगेधर्म्मआसीत्ज्ञानमग्र्यस्त्रेताकालेज्ञानमनुप्रपन्नः बलंत्वासीत्द्वापरेपार्थकृत्स्नःकलौचधर्म्मःक्षितिमेवाजगाम १० सर्वपूर्व्वंनिजघा
नदेवानांसएवदेवश्चबभूवसम्राट् सभूतानांभावनोभूतभव्यःसविश्वस्यास्यजगतश्चाभिगोप्ता ११ यदाधर्म्मोग्लातिवंशेसुराणां तदा
कृष्णोजायतेमानवेषु धर्म्मेस्थित्वासतुवैभावितात्मापरांश्चलोकानपरांश्चयाति १२ त्याज्यानत्याज्यानसुराणांवधायकार्याकार्येकार
णंचैवपार्थ कृतंकरिष्यत्क्रियतेतेनचदेवाराहुंसोमंविद्धिचशक्रमेनं १३ सविश्वकर्म्मासहिविश्वरूपःसविश्वभुग्विश्वसृग्विश्वजि
च्च सशूलभृच्छोणितभृत्करालस्तंकर्म्मभिर्व्विदितंवैस्तुवंति १४ तंगंधर्व्वाअप्सरसश्चनित्यमुपतिष्ठंतेविधिनापापयन्तोतंराक्षसाश्च मा ३
पिनसंतिसर्व्वेसराजन्यानांविजिगीषुरेकः १५ तमध्वरेशंसितारःस्तुवंतिरथंतरेसामगाश्चस्तुवंति तंब्राह्मणाब्रह्ममंत्रैःस्तुवंतितस्मै
हविरध्वर्यवःकल्पयंति १६ तंघोषार्थेगीभिरिंद्राःस्तुवंतिसचापीशोभारतैकःपशूनां सपौराणोब्रह्मगुहांप्रविष्टोजगत्यस्मिन्भारत
गेददर्शी १७

तमस्तुशरीरिणश्च राषोषनस्यापोषःपोषकः १६ महासत्रंपृथिव्याच्छादनंमज्जनमितिपावत सत्रंयशोमहादानाच्छादनाद्रापकैतवेदुत्तिमेदिनीयेषांपार्थेगोवद्द
नोद्धरणकालेयेषांतुनाहोभाव्यस्पर्धितस्पर्धःपशूनांगवातानांवा १७ ॥
म१

टी० ३६० वाहनत्वप्राप्यकं १८ सुराणांमित्रावरुणापोः रेतसुनेससृजे १९ विक्रांतैः पादविक्षेपैः प्राणिभुवनानि २० देवानांचाश्रमेतिशेषः २१ जुषंतिसेवंते २२ विधत्ते धारमित्यर्थः तत्रि

सचैवगामुज्जहाराग्न्यकर्मविक्षोभ्यदैत्यानसुरांश्च सर्वान् तस्यभक्षास्त्रिविधान्वेदयंतितमेवाडौवाहनंवेदयंति १८ तस्यांतरिक्षं
पृथिवीदिशश्च सर्वंवशेतिष्ठतिशाश्वतस्य सकुंभरेताः सृजतेसुराणांपत्रोत्पन्नमृषिमाहुर्वसिष्ठं १९ समातरिश्वाससविभुः सरश्मिमा
नसारस्वतः सविताचादिदेवः तेनासुराविजिताः सर्वएवतद्विक्रांतैर्विजितानीहत्रीणि २० सदेवानांमानुषाणांपितृणांतमेवाहुर्यज्ञ
विदांवितानं सदैवकालंविभजन्नुदेतितस्योत्तरंदक्षिणंचापनेद्वे २१ तस्यैवोर्ध्वंतिर्यग्गवस्थ्वरंतिगभस्तयोमेदिनींभासयंतः तंब्राह्म
णावेदविदोजुषंतितस्यादित्योभामुपयुज्यभाति २२ तमाश्रित्याध्वरस्थविधंत्तेतमध्वरेवेदविदः पठंति सएवंकेचक्रमिदंत्रिनाभिस (पु२)
प्ताश्वयुक्तंवहतेवैत्रिधाम २३ महातेजाः सर्वगः सर्वसिंहः कृत्स्नोलोकान्धारयतेपरैकः हंसंतमोघ्नंचतमेववीरंकृत्स्नंसदापार्थ
कर्त्तारमेहि २४ सएकदाकक्षगतोमहात्मातुष्टोविभुः खांडवेधूमकेतुः सराक्षसानुरगांश्चावजित्यसर्वत्रगः सर्वमग्नौजुहोति २५

नाभिशीतोस्नवृष्टिकालगर्भं चक्रंसंवत्सरंविधात्मेतिचर्षवातोत्स्यप्रकारं २३ हंसंसर्पं २४ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ३६०

वंधुरः संसारस्यस्यपोक्तात्रिचक्रः सत्वरजस्तमोमयः त्रिवृच्छिराः ऊर्ध्वमध्याधोगतिफलः चतुरश्वः कालादृष्टेश्वरैश्यासस्वसंकल्पाश्चत्वारोश्वायस्य त्रिणाभिः मुक्तोस्य

ससप्तवपार्श्वपश्वेतनमश्वंमय छन्दस्स एवाश्वानपसर्व्वाश्चकार सवंधुरस्तसरथस्त्रिचक्रस्त्रिवृच्छिराश्चतुरश्वस्त्रिणाभिः २६ सवि
हापयद्दधातं च नाभिः स निर्म्ममे गां दिवमंतरिक्षं सोरणानि व्यसृजत्सर्वतोसौ हृषीकेशोमितदामाग्नितेजाः २७ अलंघपदे
सरितोऽत्रिधांस न शक्रं वज्रं महांतं निरास समहेंद्ररूपतेवै महाध्वरो विप्रैरेकोत्ता कुसहस्रैः पुराणैः २८ दुर्वासा वै तेन नान्ये
न शक्यो गृहे राजन्नवासयितुं महौजाः तमेवाहुर्ऋषिमेकं पुराणं स विश्वकृद्विदधात्यात्मभावान् २९ देवांश्च यो वेदयते वि
देवो विधींश्च यथ्वाप्त्रपतेपुराणान् कामे वेदे लौकिके यत्फलं च विष्वक्सेनः सर्वमेतत्प्रतीहि ३० ज्योतींषि शुक्लानि हि स
र्व्वलोके त्रयो लोकालोकपालास्त्रयश्च त्रयोग्नयो व्याहृतयश्च तिस्रः सर्वे देवा देवकीपुत्र एव ३१ संवत्सरः सप्तऋतुः सोर्द्धमा
समोहोरात्रः सकला वै स काष्ठाः मात्रा मुहूर्त्ताश्च लवाः क्ष[णा]श्च विष्वक्सेनः सर्व्वमेतत्प्रतीहि ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

लोकस्य चत्रि[...]धर्मगर्भः २६ पंचनाभिः पांचभौतिकः पंचभूतानानानिराश्चयइमर्थः २७ निरासपराभूतवान् २८ विधीन अग्निहोत्रादिशास्त्रं ३१ ॥ ॥

दा० ३६१ वेद्यंवेदमानिपार्थवेद्यंज्ञेयं ३८ अनिरुद्धंअहंकारि ३९ पंचधापंचप्रकारंदेवासुरमानुषश्वापदतिर्यग्रूपेणपंचजनाःपंचभूतानिहेहयपत्राविश्वंसिसृक्षुरापपती

चंद्रादित्यौग्रहनक्षत्रताराःसर्वाशिदर्शान्यथपौर्णमासं नक्षत्रयोगाऋतवश्चपार्थविद्धिकृसेनात्सर्वमेतत्प्रसूतं ३२ रुद्रादित्यावसवो
यावश्विनौचसाध्याश्चविश्वेमरुतांगणाश्च प्रजापतिर्देवमातादितिश्चसर्वेकृष्णादृषयश्चैवसर्वे ३३ वायुर्भूत्वाविक्षिपतेचवि
श्वमग्निर्भूत्वादहतेविश्वरूपः आपोभूत्वामज्जयतेचसर्वंब्रह्माभूत्वासृजतेसर्वसंघान् ३५ वेद्यंचयद्वेद्यतेचवेद्यंविधिश्च
यंचाश्रितेविधेयं धर्म्मेचवेदेचबलेचसर्वंचराचरंकेशवंत्वंप्रतीहि ३६ ज्योतिर्भूत्वापरमोसौपुरस्तात्प्रकाशयन्प्रभयाविश्वरूपः
अपःसृष्ट्वासर्वभूतात्मयोनिःपुराकरोत्सर्वमेवाथविश्वं ३७ ऋतून्मासा न्विविधान्यद्भुतानियपान्विद्युत्सधर्मैरावतंचसर्वंकृ
त्स्नंस्थावरजंगमंचविश्वात्मानंविष्णुमेनंप्रतीहि ३८ विष्वानांसंनिर्गुणंवासुदेवंसंकर्षणंगांवभूतंवदंतिततोनिरुद्धंसततथाच
तुर्थमाशापयत्यात्मयोनिर्म्महात्मा ३९ सपंचधापंचजनोपपन्नंसंचोदयान्विश्वमिदंसिसृक्षुः ततश्चकाराऽवनिमारुतौचखंज्योति
रंतज्ञ्चतथैवपार्थ ४० सस्थावरंजंगमंचैवमेतच्चतुर्विधंलोकमिमंचकृत्वा ततोभूमिंव्यदधात्पंचबीजान्द्यौःपृथिव्याधास्यतिधरि
वारि ४१ तेनविश्वंकृतमेतद्धिराजन्सजीवयत्यात्मनैवात्मयोनिः ततोदेवानसुरान्मानवांश्चलोकानृषींश्चापिपितृन्प्रजाश्च ४२
समासेनविविधान्प्राणिलोकान्सर्वान्सदाभूतपतिः सिसृक्षुः शुभाशुभंस्थावरजंगमंचविष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि ४२ ॥ ॥ राम० ३६१

निपूर्वेरागान्वयः ४० चतुर्विधंजरायुजादिपंचबीजं चतुर्विधभूतग्रामःकर्मचतेषांबीजमूतं ४१ ॥ ३१

अतः केशवात्परंकल्पयेत्तद्विपरीतंअसन्मार्गइत्यर्थः ७६ अध्यायः नृहिः १७ सौम्यंकल्याणं १८ ॥

यद्वृत्तंतत्पश्चभविष्यतीहसर्वंह्येतत्केशवंत्वंप्रतीहि मर्त्येष्वेवप्राणिनामंतकालेसाक्षात्कृष्णः शाश्वतोधर्म्मनाथ ७७ भूतंचयच्चेहन
विप्रकिंचिद्विश्वकसेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि यच्चशस्तंचलोकेषुपुण्यंयच्चशुभाशुभंतत्सर्वंकेशवाचिंत्योविपरीतमतःपरं ७८ एताद्दृ
शःकेशवोनस्वभूयोनारायणःपरमश्चाव्ययश्च मध्यांतेस्यजगतस्तस्थुषश्चसंबुभूषतांप्रभवश्चाप्ययश्च ७९ इतिदानधर्म्मे
पुरुषमाहात्म्यं युधिष्ठिरउ० ब्रूहिब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंत्वंमधुसूदन वेत्तात्वमस्यचार्थस्यवेदत्वांहिपितामहः १ वासुदेवउ० शृणुष्वा
वहितोराजन्द्विजानांभरतर्षभ यथातत्वेनवदतोगुणान्मेकुरुसत्तम २ द्वारवत्यांसमासीनंपुरामांकुरुनंदनः प्रद्युम्नःपरिपप्रच्छ
ब्राह्मणैःपरिकोपितः ३ किंफलंब्राह्मणेष्वस्तिपूजायांमधुसूदन ईश्वरत्वंकुतस्तेषामिहैवचपरत्रच ४ सदाद्विजातीन्संपू
पूजाकिंफलंतत्रमानद एतद्धिस्पष्टंसर्वंसुमहान्संशयोत्रमे ५ इत्युक्तेवचनेतस्मिन्प्रत्यक्षेनतथात्वहं प्रत्यब्रुवंमहाराजप
त्यक्षणासमाहितः ६ व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांरौक्मिणेयनिबोधमे त्रिवर्गंचापवर्गंचयशःश्रीरोगशांतिषु देवतापितृपूजासुसंतोष्या
श्चैवनोद्विजाः एतेहिसोमराजानईश्वराःसुखदुःखयोः अस्मिन्लोकेरौक्मिणेयतथामुष्मिंश्चपुत्रक ७ ब्राह्मणप्रमुखंसौम्यंन
मेत्रास्तिविचारणा ब्राह्मणप्रतिपूजायामायुःकीर्त्तिर्यशोबलं ८ लोकालोकेश्वराश्चैवसर्वेब्राह्मणपूर्वकाः तत्कथंवै
नाद्रियेयमीश्वरोस्मीतिपुत्रक ९ मातेमन्युर्महाबाहोभवत्वत्रद्विजान्प्रति ब्राह्मणाहिमहद्भूतमस्मिंल्लोकेपरत्रच १०

दा°
३६२

भस्मकुर्युर्जगदिदं क्रुद्धाःसत्यस्यदर्शिनः अन्यानपिसृजेयुश्चलोकान्लोकेश्वरांस्तथा ११ कथंतेषुनवर्तेरन्येसमकुज्ञानतेसुत
अवसन्मेगृहेतातब्राह्मणोहरिपिंगलः १२ चीरवासाबिल्वदंडीदीर्घश्मश्रुःकृशोमहान् दीर्घेभ्यश्चमनुष्येभ्यःप्रमाणादधिकोभुवि
१३ सस्मसंचरतेलोकान्येदिव्यायेचमानुषाः इमांगाथांगायमानश्चत्वरेषुसभासुच १४ दुर्वाससंवासयेत्कोब्राह्मणंसत्कृतं
गृहे परिभाषांचमेश्रुत्वाकोनुदद्यात्प्रतिश्रयं १५ योमांकश्चिद्वासयीतनसमांकोपयेदिति यस्माद्धाद्रियतेकश्चित्ततोहंतमवासयं
१६ सस्मभुंक्तेसहस्राणांबहूनामन्नमेकदा एकदास्वल्पकंभुंक्तेनचैवैतिपुनर्गृहान् १७ अकस्माच्चप्रहसतितथाकस्मात्प्ररोदिति
नचास्यवयसातुल्यःपृथिव्यामभवत्तदा १८ अथास्वावसथंगत्वासशय्यास्तरणानिच कन्याश्चालंकृतादग्ध्वा ततोहमशपंस्व
यं अथमामब्रवीद्भूयस्सविप्रःशंसितव्रतः कृष्णपायसमिच्छामिभोक्तुमित्येवसत्वरः सदैवतुमयातस्यचित्तज्ञेनगृहेजनः सर्वा
एयन्नानिपानानिभक्ष्याश्चोच्चावचास्तथा २२ भवंतुसत्कृतानीतिपूर्वमेवप्रचोदितः ततोहंज्वलमानंवैपायसंप्रत्यवेदयं तं
भुंक्त्वैवतुसक्षिप्रंततोवचनमब्रवीत् क्षिप्रमंगानिलिंपस्वपायसेनेतिसस्मितं अविमृश्यैवचततःकृतवानस्मितत्तथा २३ तेनोच्छि
ष्टेनगात्राणिशिरश्चैवाभ्यमृर्षयं सददर्शतदाभ्याशेमातरंतेशुभाननां तामपिस्मयमानस्सपायसेनाभ्यलेपयत् २४ मुनिःपायस
दिग्धांगींरथेतूर्णमयोजयत् तमारुह्यरथंचैवनिर्ययौसगृहान्मम २५ अग्निवर्णोज्वलन्धीमानसद्विजोरथधुर्यवत् प्रतोदेनाता
दहालांरुक्मिणींममपश्यतः २६ नचमेस्तोकमप्यासीद्दुःखमीर्ष्याकृतंतदा तथासराजमार्गेणमहतानिर्ययौबहिः २७ तद्दृष्ट्वासुम

दान°
३६२

चन कोह्येनां रथमास्थाय प्रजीवेदन्यः पुमानिह २९ आशीविषविषं तीक्ष्णं ततस्तीक्ष्णतरो द्विजः ब्रह्माशीविषदग्धस्य नास्ति कश्चिच्चि
कित्सकः ३० तस्मिन्व्रजति दुर्धर्षे प्रास्खलद्रुक्मिणी पथि तत्रामर्षयत श्रीमांस्ततस्तूर्णमचोदयत् ३१ ततः परमसंक्रुद्धो रथात्प्रस्क
द्य स द्विजः पदातिरुत्पथेनैव प्राद्रवद्दक्षिणामुखः ३२ तमुत्पथेन धावन्तमन्वधावं द्विजोत्तमं तथैव पायसादिग्धः प्रसीद भगवन्निति
३३ ततो विलोक्य तेजस्वी ब्राह्मणो मामुवाच ह जितः क्रोधस्त्वया कृष्ण प्रकृत्यैव महाभुज ३४ न तेऽपराधमिह वै दृष्टवानस्मि सुव्रत
प्रीतोऽस्मि तव गोविन्द वृणु कामान्यथेप्सितान् ३५ प्रसन्नस्य च मे तात पश्य व्युष्टिं यथाविधि यावदेव मनुष्याणामन्ने भावो भविष्य
ति ३६ यथैवान्ने तथा तेषां त्वयि भावो भविष्यति यावच्च पुण्या लोकेषु त्वयि कीर्त्तिर्भविष्यति ३७ त्रिषु लोकेषु तावच्च वैशिष्ट्यं
प्रतिपत्स्यते सुप्रियः सर्वलोकस्य भविष्यसि जनार्दन ३८ यत्ते भिन्नं च दग्धं च यच्च किंचिद्विनाशितं सर्वं तथैव द्रष्टासि विशिष्टं
वा जनार्दन ३९ यावदेतत्प्रलिप्तं ते गात्रेषु मधुसूदन अतो मृत्युभयं नास्ति यावदिच्छा तवाच्युत ४० न तु पादतले लिप्ते कस्मा
त्ते पुत्रकाद्य वै नैतन्मे प्रियमित्येव स मां प्रीतोऽब्रवीत्तदा ४१ इत्युक्तोऽहं शरीरं स्वं ददर्श श्रीसमायुतो रुक्मिणीं चाब्रवीत्प्रीतः सर्व
स्त्रीणां वरं यशः ४२ कीर्त्तिं चानुत्तमां लोके समवाप्स्यसि शोभने न त्वां जरा वा रोगो वा वैवर्ण्यं चापि भाविनि ४३ स्प्रक्ष्यन्ति पु
ण्यगंधा च कृष्णमाराधयिष्यसि षोडशानां सहस्राणां वधूनां केशवस्य ह ४४ वरिष्ठा सहलोक्या च केशवस्य भविष्यसि तव मात
रमित्युक्त्वा ततो मां पुनरब्रवीत् ४५ ४५

दा॰ ३६२

प्रस्थितः सुमहातेजा दुर्वासाग्निरिवज्वलन् एषैवते बुद्धिरस्तु ब्राह्मणेषु परिकेशव ४६ इत्युक्त्वा स तदा पुत्र तत्रैवां
तरधीयत तस्मिन्नंतर्हिते चाहमुग्रं शुव्रतमाचरं ४७ यत्किंचिद्भाजनं गात्रे भूसुः सर्वं कुपितेनोद्धृतः एतद्व्रतमहं कृत्वा
मात्रा ते सह पुत्रक ततः परमहृष्टात्मा प्राविशं गृहमेव हि यच्च विष्टमात्रश्च गृहे सर्वं पश्यामि तत्र च यस्मिन्नेप च्छैवेदग्धं
तेन विप्रेण पुत्रक ४९ ततोऽहं विस्मयं प्राप्तः सर्वं दृष्ट्वा नवं दृढं अपृच्छं पंचमनसा रौक्मिणेय महाद्विजान् ५० इ
महं रौक्मिणेय पस्पृष्टो भरतर्षभ माहात्म्यं द्विजमुख्यस्य सर्वमाख्यातवांस्तदा ५१ ५१ ॥ ॥

रा॰न॰ ३६२

५३ अथाप्यः दुर्वासोऽत्र त्रिपुरहा हि श्रद्धारहितानां निदर्शनार्थः उपासकानां स्थूलसूक्ष्मकारणादिरूपपरूपाणां तिसॄणां पुरां दाहेन संसारानर्थनिवृत्तिर्म

तस्मात्वमपि कौन्तेय ब्राह्मणान्सततं प्रभो पूजयस्व महाभागान्वाग्भिर्दानैश्च नित्यदा ५२ एवं मुष्टिमहं प्राप्तो ब्राह्मणस्य प्रसादजं
यच्च मामाह भीष्मो यं तत्सत्यं भरतर्षभ ५३ इति दानधर्मे दुर्वासमोभिक्षा युधिष्ठिर उवाच दुर्वासमः प्रसादात्ते यत्तदाम धुसूदन अ
वाप्तमिह विज्ञानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि १ महाभागं च यत्तस्य नामानि च महात्मनः तत्वतो ज्ञातुमिच्छामि सर्वं मतिमतां वर २ वासु
देव उ० हन्त ते कीर्तयिष्यामि नमस्कृत्वा कपर्द्दिने यदवाप्तं मया राजन्श्रेयो यच्चार्जितं यशः ३ प्रयतः प्रातरुत्थाय यदधीते विशांपते
प्रांजलिः शतरुद्रीयं तन्मे निगदतः शृणु ४ प्रजापतिस्तत्ससर्ज तपसोऽन्ते महातपाः शंकरस्त्वसृजत्तात प्रजाः स्थावरजंगमाः ५
नास्ति किंचित्परं भूतं महादेवाद्विशांपते इह त्रिष्वपि लोकेषु भूतानां प्रभवो हि सः ६ न चैवोत्सहते स्थातुं कश्चिदग्रे महात्मनः नहि
भूतं समं तेन त्रिषु लोकेषु विद्यते ७ गंधेनापि हि संग्रामे तस्य क्रुद्धस्य शत्रवः विसंज्ञा हतभूयिष्ठा वेपन्ते च पतन्ति च ८ घोरं च नि
नदं तस्य पर्ज्जन्यनिनदोपमं श्रुत्वा विशीर्य्येद्धृदयं देवानामपि संयुगे ९ यांश्च घोरेण रूपेण पश्येत्क्रुद्धः पिनाकधृक् न सुरा
नासुरा लोके न गंधर्वा न पन्नगाः १०

हादेवस्य त्रिपुरहंतुः प्रसादादेव भवतीति प्रदर्शनार्थः १० १० १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा० कुपितेसुरवमेधंतेनस्मिन्नपिगुहागताः प्रजापतेश्चदक्षस्ययजतोविततेक्रतौ ११ विव्याधकुपितोयज्ञंनिर्भयस्तुभवस्तदा धनुषाबा
३६७ णमुत्सृज्यसघोषंविननादच १२ तेनशर्मकुतःशांतिंविषादंलेभिरेसुराः विद्रुतेचसहसायज्ञेकुपितेचमहेश्वरे १३ तेनज्यातलघोषे
णसर्वेलोकाःसमाकुलाः बभूवुरवशाःपार्थविषेदुश्चसुरासुराः १४ आपश्चुक्षुभिरेचैवचकंपेचवसुंधरा व्यद्रवन्गिरयश्चापिद्यौः
पफालचसर्वशः १५ अंधेनतमसालोकाःप्रावृतानचकाशिरे प्रनष्टाज्योतिषांभाश्चसहसूर्येणभारत १६ भृशंभीतास्ततःशांतिं
चक्रुःस्वस्त्ययनानिच ऋषयःसर्वभूतानामात्मनश्चहितैषिणः १७ ततःसोभ्यद्रवद्देवान्रुद्रोरौद्रपराक्रमः भगस्यनयनेक्रु
द्धःप्रहारेणव्यशातयत् १८ पूषणंचाभिदुद्रावपादेनचरुषान्वितः पुरोडाशंभक्षयतोदशनान्वैव्यशातयत् १९ ततःप्रणे
मुर्देवास्तेवेपमानाःस्मशंकरं पुनश्चसंदधेरुद्रोदीप्तंसुनिशितंशरं २० रुद्रस्यविक्रमंदृष्ट्वाभीतादेवाःसहर्षिभिः ततःप्रसा
दयामासुःसर्वेतेविबुधोत्तमाः २१ जेपुश्चशतरुद्रीयंदेवाःकृत्वांजलिंततः संस्तूयमानस्त्रिदशैःप्रससादमहेश्वरः २२
रुद्रस्यभागंयज्ञेचविशिष्टंतेत्वकल्पयन् भयेनत्रिदशाराजन्शरणंचप्रपेदिरे २३ तेनचैवहिरुष्टेनसयज्ञःसंधितोभवत् यद्य
स्त्रापिहितंतत्रतत्तथैवास्यजीवयत् २४ असुराणांपुराण्यासंस्त्रीणिवीर्यवतांदिवि आयसंराजतंचैवसौवर्णमपिचापरं २५ शा०
३६७

३० तंचैवेति एतद्मध्यानं त्रिपुरदाहे पि संस्काराद्यक्रमः स दृत्नः अपं चोपाव देहयानं वधितानुहृत्यानुवर्त्तन्त एवं गंगावालं हिरण्यगर्भो स्य सहस्रसमष्टि रूपं पुरंधरधुरं कैनंजीवस्तु क्रापनी

नाशकन्नानिमघवामेनं सवीयुधैरपि अथ सर्वे महात्मानं जग्मुः शरणमर्दिताः २६ ततश्चतुर्म्महात्मानो देवाः सर्वे समागताः रुद्रारुद्राभविष्यं
तिपशवः सर्व्वकर्मेश २७ जहि दैत्यान सहस्रशै लौकानत्रापसमानर २ सतथोक्तस्तथेत्युक्त्वा कृत्वा विष्णुं शरोत्तमं शल्यमग्निं तथा कृत्वा पंख
४३ वैवस्वतं यमं २८ वेदान कृत्वा धनुः सर्वान ज्यां च सावित्रिमुत्तमं ब्रह्माणं सारथिं कृत्वा विनियुज्य च सर्वशः त्रिपर्वेणा त्रिशल्येन कालेनानिविभे
दसः --- ३० शरेणादित्य वर्णेन कालाग्निसमतेजसा तेऽसुराः सपुरास्तत्र दग्धा रुद्रेण भारत ३१ तं चैवांकगतं दृष्ट्वा बालं पंचशिखं पुनः
उमा जिज्ञासमाना वै कोयमित्यब्रवीत्तदा ३२ असूयन्तश्च शक्रस्य वज्रेण प्रहरिष्यतः स वज्रं स्तंभयामास तं बाहुं परिघोपमं ३३ न संबुबुधि
रे चैव देवास्तं भुवनेश्वरं सप्रजापतयः सर्वे तस्मिन्महति मुह्वरे ३४ ततो ध्यात्वाथ भगवान ब्रह्मा तममितौजसं अयं श्रेष्ठ इति ज्ञात्वा ववंदे तमुमाप
तिं ३५ ततः प्रसादयामासुरुमां रुद्रं च ते सुराः बभूव स तदा बाहुर्बलहन्तुर्यथा पुरा ३६ स चापि ब्राह्मणो भूत्वा दुर्वासा नाम वीर्यवान द्वारवत्यां
मम गेहे चिरकालमुपावसन ३७ विप्रकारान प्रयुक्ते स्म स बहून्मम वेश्मनि तानुदारतया चाहं चक्षमे चातिदुःसहान ३८ ॥ ॥ ॥

ति गोवरं जिज्ञासमाना उमा ब्रह्मविद्यामयाकृत्स्नबोधकत्वोपेत्य यक्षो वसिष्ठ इत्यब्रवीत् एष वनी ३३ ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

४० एकधाब्रह्मरूपेण द्विधाजीवब्रह्मभेदेन बहुधेत्यादित्रिपंचरूपेण ४४ अध्यायः युधि ७

सवैरुद्रः सचशिवः सोग्निः सर्वः ससर्वजित सचैवेंद्रश्च वायुश्चसोश्विनौचसविद्युतः ३९ सचंद्रमाः सेचेशानः ससूर्योवरुणश्च
सः सकालः सोन्तकोमृत्युःसयमोरात्र्यहानिच ४० मासार्द्धमासाऋतवः संध्येसंवत्सरश्चसः सधातासविधाताचविश्वकर्म्मासमर्वित्‌ ४१ वि२
नक्षत्राणिग्रहाश्चैवदिशोथविदिशस्तथा विश्वमूर्त्तिरमेयात्माभगवानमरद्युतिः ४२ एकधाचद्विधाचैवबहुधाचसएवहि शतधासहस्र
धाचैवतथाशतसहस्रशः ४३ ईदृशः समहादेवोभूयश्चभगवानतः नहिशक्यागुणावक्तुमपिवर्षशतैरपि ४४ इतिदानधर्म्मेईश्वर
प्रशंसा वासुदेवउ० युधिष्ठिरमहाबाहोमहाभाग्यंमहात्मनः रुद्रायबहुरूपायबहुनाम्नेनिबोधमे १ वदंत्यग्निमहादेवंतथास्थाणुंमहे
श्वरं एकाक्षंत्र्यंबकंचैवविश्वरूपंशिवंतथा २ द्वेतनूतस्यदेवस्यवेदज्ञाब्राह्मणाविदुः घोरामन्यांशिवामन्यांतेतनूबहुधापुनः ३
उग्राघोरातनुर्यास्यसोग्निर्विद्युतस्सभास्करः शिवासौम्याचयात्वस्यधर्म्मस्त्वापोथचंद्रमाः ४ आत्मनोर्द्धंततस्याग्निः सोमार्द्धपुनरुच्य
ते ब्रह्मचर्यंचरत्येकाशिवायास्यतनुस्तथा ५ यास्यघोरतमामूर्त्तिर्जगत्संहरतेतथा ईश्वरत्वान्महत्त्वाच्चमहेश्वरइतिस्मृतः ६ यन्निर्द
हतियत्तीक्ष्णोयदुग्रोयत्प्रतापवान मांसशोणितमज्जादोयत्ततोरुद्रउच्यते ७ ॥ ॥ ॥

देवानांसुमहान्यच्चयच्चास्यविषयोमहान् यच्चविश्वंमहत्पातिमहादेवस्ततःस्मृतः ९ धूम्ररूपंचयत्तस्यधूर्जटीत्यततउच्यते समेधयतियन्नित्यंसर्वान्वैसर्वकर्मभिः
मनुष्यान्शिवमन्विच्छंस्तस्माद्देवशिवःस्मृतः ९ दहत्यूर्द्ध्वंस्थितोयच्चप्राणा णांस्थिरश्चयत् स्थिरलिंगश्चयन्नित्यंतस्मात्स्थाणुरितिस्मृतः १०
यदस्यबहुधारूपंभूतंभव्यंभवत्तथा स्थावरंजंगमंचैवबहुरूपस्ततःस्मृ तः ११ सहस्राक्षोयुताक्षोवासर्वतोक्षिमयोपिवा चक्षुषःप्रभवस्तेजोनास्त्यन्तोथ
सवचक्षुषां १२ सर्वथायत्पशून्पातितैश्चयद्रमतेसह तेषामधिपतिर्यच्चतस्मात्पशुपतिःस्मृतः नित्येनब्रह्मचर्येणलिंगमस्ययदास्थितं महयंत्यस्यलोका
श्चप्रियंह्येतन्महात्मनः १४ विग्रहंपूजयेद्योवैलिंगंवापि महात्मनः लिंगपूजयितानित्यंमहतींश्रियमश्नुते १५ ऋषयश्चापिदेवाश्चगंधर्वाप्सरसस्तथा
लिंगमेवार्चयंतिस्मयत्तदूर्द्ध्वंसमास्थितं १६ पूज्यमानेततस्तस्मिन्मोदतेस महेश्वरः सुखंददातिप्रीतात्माभक्तानांभक्तवत्सलः १७ एषएवश्मशाने
षुदेवोवसतिनिर्दहन् यजन्तेतेजनास्तत्रवीरस्थाननिषेविणः १८ विषमस्थःशरीरेषुसमृत्युःप्राणिनामिह सचवायुःशरीरेषुप्राणापानःशरीरिणां
१९ तस्यघोराणिरूपाणिदीप्तानिचबहूनिच लोकेयान्यस्यपूज्यंतेविप्रास्तानिविदुर्बुधाः २० नामधेयानिवेदेषुबह्वन्यस्ययथार्थवत् निरुच्यंतेमह
हरि त्वा कर्मे---भिश्चरितैस्तथा २१ ॥

दा०
३३६

२२ २३ २४ २५ २८ अध्यायः ३सक्वति १ १ १ ॥ ॥ ४

वेदे चास्य विदुर्विप्राः शतरुद्रियमुत्तमं व्यासादनंतरं यच्चाप्युपस्थानं महात्मनः २२ प्रदाता सर्वलोकानां विश्वं चाप्युच्यते महत् ज्येष्ठभू
तं वदंत्येनं ब्राह्मणा ऋषयोऽपरे २३ प्रथमो ह्येष देवानां मुखादग्निमजीजनत् ग्रहैर्बहुविधैः प्राणान्संरुद्धानुत्सृजत्यपि २४ विमुंचति न
पुण्यात्मा शरण्यं शरणागतान् आयुरारोग्यमैश्वर्यं वित्तं कामांश्च पुष्कलान् २५ स ददाति मनुष्येभ्यः स एवाक्षिपते पुनः शक्रादिषु च
देवेषु तस्यैश्वर्यमिहोच्यते २६ स एवाभ्यधिको नित्यं त्रैलोक्यस्य शुभाशुभे ऐश्वर्याच्चैव कामानामीश्वरः पुनरुच्यते २७ महेश्वरश्च
लोकानां महतामीश्वरश्च यः बहुभिर्विविधै रूपैर्विश्वं व्याप्तमिदं जगत् तस्य देवस्य यद्वक्त्रं समुद्रे वडवामुखं २८ इति दानधर्मे वैशं
रसुज्ञावतिवाकांतकृष्णे देवकिनंदने भीष्मं शांतनवं भूयः पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः १ निर्णये वा महाबुद्धे सर्वधर्मविदां वर प्रत्यक्षमा
गमो वेति किं तयोः कारणं भवेत् २ भीष्म उवाच नास्त्यत्र संशयः कश्चिदिति मे वर्तते मतिः शृणु वक्ष्यामि ते प्राज्ञ सम्यक्त्वं मेऽनुपृच्छ
सि ३ संशयः सुगमस्तत्र दुर्गमस्तस्य निर्णयः दृष्टं श्रुतमनंतं हि यत्र संशयदर्शनं ४ प्रत्यक्षं कारणं दृष्ट्वा हैतुकाः प्राज्ञमानिनः नास्ती
त्येवं व्यवस्यंति सत्यं संशयमेव च ५ तदयुक्तं व्यवस्यंति [illegible] बालाः पंडितमानिनः अथ चेन्मन्यसे चैकं कारणं किं भवेदिति शक्यं दीर्घे
ण कालेन युक्तेनातंद्रितेन च ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
३३६

तत्र महद्देवस्य प्रत्यगात्मनः प्रत्यक्षहेतुतरमेवोत्तरत्वेनोदितत्वाद्धेतुरेव बलवत्वं प्रमाणं यत्प्रत्यक्षानुमानयोर्व्यभिचारित्वेनाविश्वसनीयत्वादित्याह धर्मस्येत्यादिना ११ वृत्तं शिष्टाचारः १२ भिंदं
ति हेतुनैतेषु प्रत्यक्षानुगमनाचारेषु १३ अतृप्यंतः नित्यमोत्कंठाः आगमजन्मा बुद्धिर्येषां त एव परं श्रेष्ठं प्रमाणमित्यन्वयः १५ न तेषामित्यत्र वृत्तं शीलं आचारः शौचादिः कारणं

आरणपात्रामनेकां च तुल्यमानेन भारत तत्परेणैव नान्येन शक्यं ह्येतत्प्रदर्शितं ७ हेतुनामं तमासाद्य विपुलं ज्ञानमुत्तमं ज्योतिः सर्वस्य लोकस्य
विपुलं प्रतिपद्यते ८ न त्वेव गमनं राजन् हेतुतो गमनं तथा अन्यस्य मनिवद्धं च वाचा संपरिवर्जयेत् ९ युधिष्ठिर उवाच प्रत्यक्षं लोकतः सि
द्धिर्लोकश्चागमपूर्वकः शिष्टाचारो बहुविधस्तन्मे ब्रूहि पितामह १० भीष्म उ० धर्मस्य क्रियमाणस्य बलवद्भिर्दुरात्मभिः संस्थायत्नैरपि कृता
कालेन परिभिद्यते ११ अधर्मो धर्मरूपेण तृणैः कूप इवावृतः ततस्तैर्भिद्यते वृत्तं शृणु चैव युधिष्ठिर १२ अवृत्ता ये तु भिंदंति श्रुतित्यागपराय
णाः धर्मविद्वेषिणो मंदास्तेभ्यस्तेषु संशयः १३ अतृप्यंतस्तु साध्वर्नाय एव आगमबुद्धयः परमित्येव संतुष्टास्तानुपास्स्व च पृच्छ च १४ कामार्थौ
पृष्ठतः कृत्वा लोभमोहानुसारिणौ धर्म इत्येव संबुद्धास्तानुपास्स्व च पृच्छ च १५ न तेषां भिद्यते वृत्तं यज्ञः स्वाध्यायकर्म च आचारः कारणं
चैव धर्मश्चैकस्त्रयं पुनः १६ युधिष्ठिर उवाच पुनरेव हि मे बुद्धिः संशये परिमुह्यति अपारे मार्गमाणस्य परं तीरमपश्यतः १७ ॥ ॥ ॥

वेदः त्रयं मिलित्वा एको धर्मः सधर्मः साधनीय इत्यर्थः वेदस्वाध्यायकर्म वेदहरणार्थं आचारं तं गतिमेव ज्ञेयं १६ १७ १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वेद इति प्रमाणभेदात्प्रमेयेऽपि धर्मैरपि त्रिभिर्भवितव्यं १८ कथमेकोऽधर्म इति न पश्यति पाद इत्याशंकायामाह धर्मस्येति हे राजन् यदि एवं धर्मत्रयं मन्यसे तन्नेति शेषः । किं तु क्रियमाणस्ये
व धर्मस्य त्रिधा त्रिप्रकारा विचारणा एक एव प्रमाणत्रयसंवादेन परीक्षणीय इत्यर्थः १९ त्रिधेत्यस्य व्याख्यानं एकस्येति त्रयाणां प्रमाणानां पृथक्त्वे प्रत्येकं त्वानं चेणाधर्म

दृ २

वेदः प्रत्यक्षमाचारः प्रमाणं तु त्रयं यदि पृथक्त्वं लभ्यते चैषां धर्मश्चैकस्त्रयं कथं १८ भीष्म उ० धर्म
स्य क्रियमाणस्य बलवद्दुर्बलैरभिः प्रयोगं मन्यसे राजंस्त्रिधा धर्मविचारणा १९ एक एवेति जानीहि त्रिधा धर्मस्य
दर्शनं पृथक्त्वे न च मे बुद्धिस्त्रयाणामपि वै तथा २० उक्तो मार्गस्त्रयाणां वा तत्तथैव समाचर जिज्ञासा न तु
कर्तव्या धर्मस्य परितर्कणात् २१ सदैव भरतश्रेष्ठ मा ते भूदत्र संशयः अन्धो जड इवाशंकी यद् ब्रवीमि तदाच
र २२ अहिंसा सत्यमक्रोधो दानमेतच्चतुष्टयं अजातशत्रो सेवस्व धर्म एष सनातनः २३ ब्राह्मणेषु वृत्त
निर्यापितृपैतामहोचिता तामन्वेहि महाबाहो स्वर्गस्यैते हि देशकाः २४ प्रमाणमप्रमाणं वै यः कुर्यादबु
धो जनः न स प्रमाणतामर्हेद्विवादजननो हि सः २५ ब्राह्मणानेव सेवस्व सत्कृत्य बहुमन्य च एतेष्वेव त्विमे लो
काः कृत्स्ना इति निबोध तान् २६ युधिष्ठिर उ० ये च धर्ममसूयन्ते ये चैनं पर्युपासते ब्रवीतु भगवानेतत्क्व ते गच्छन्ति ता
दृशाः भीष्म उ० रजसा तमसा चैव समवस्तीर्णचेतसः नरकं प्रतिपद्यन्ते धर्मविद्वेषिणो जनाः २८ ॥ ॥

नये २

प्रतिपादकत्वे मम बुद्धिर्न च २० उक्त इति प्रत्यक्षस्यातीन्द्रिये धर्मे प्रमाणाभावात् । आचारस्य च प्रत्यक्षातीतत्वात्त्रयाणां नाम ध्येयपरिशेषात् । प्रयुक्तः वेद एव मार्गः तत्तप्रीतर्कणात्

प्रमाणं १

धर्मस्य विचारः कर्तव्य इत्यर्थः २१ अत्र वेदेऽप्याशंकां शंकां अस्मः २२

आशयोभोक्तुर्मनः ३२ कीदृशाः किंलक्षणाः किंकर्माणश्च ३४ सर्गेउत्सर्गे ३५ पंचानांदेवपितृमनुष्यातिथिकुटुंबानां ३७ चक्रधरस्यवृद्ध्यामाधिपतेर्वामेकेचक्रधरिविसोभुजंगेग्राम

पेतुधर्म्ममहाराजसततंपर्युपासते सत्यान्वितपराः संत्यक्तेवैस्वर्गाभुजोनराः २९ धर्म्मएवगतिस्तेषामाचार्योपासनाद्भवेत् देवलोकंप्रपद्यंतेयेध
र्म्मपर्युपासते ३० मनुष्यापदिवादेवाःशरीरमुपतापयवै धर्म्मिणः सरत्वमेधंतेलोभद्वेषविवर्जिताः ३१ प्रथमंब्रह्मणः पुत्रंधर्म्ममाहुर्मनीषि
णः धर्म्मिणः पर्युपासंतेफलंपक्वमिवाशयः ३२ युधिष्ठिरउ० असतांकीदृशंरूपंमाधवः किंचकुर्वते ब्रवीतुमेभवानेतत्संतोसंतश्चकी
दृशाः ३३ भीष्मउ० दुराचाराश्चदुर्द्धर्षादुर्मुखाश्चाप्यसाधवः साधवः शीलसंपन्नाः शिष्टाचारस्यलक्षणं ३४ राजमार्गेगवांमध्येधान्यम
ध्येचधर्म्मिणः नोपसेवंतिराजेंद्रसर्गंमूत्रपुरीषयोः ३५ पंचानामशनंदत्वाशेषमश्नंतिसाधवः नजल्पंतिचभुंजानानिद्रांत्यार्द्रपाणयः ३६
चित्रभानुमनड्वाहंदेवंगोष्ठंचतुष्पथं ब्राह्मणंधार्मिकंचैत्यंयेकुर्वंतिप्रदक्षिणं ३७ वृद्धानांभारतप्तानांस्त्रीणांचक्रधरस्यच ब्राह्मणानांगवां
राज्ञांपंथानंददतेचये ३८ अतिथीनांचसर्वेषांप्रेष्याणांस्वजनस्यच तथाशरणकामानांगोप्तास्यात्स्वागतप्रदः ३९ सायंप्रातर्मनुष्याणाम
शनंदेवनिर्म्मितं नांतराभोजनंदृष्टमुपवासविधिर्हिसः ४० होमकालेयथावह्निः कालमेवप्रतीक्षते ऋतुकालेतथानारीऋतमेवप्रतीक्षते ४१

ज्वालिनीतिविश्वलोचनः ३८ ३९ ४० ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥

कर्मण्यध्यापनं भवति पादयेतद्दक्षिणामिति शेषः ४९ दक्षिणां पाणिमुद्धरेत यज्ञोपवीती भवेत ५० अतिथ्यर्जनं पायसादिभिः मंगल्यं मंगलवचनं अभिनंदनं शतं जीवेति

दे३ प्रक्रमांसं २ प३

नामस्य गच्छेतयस्त ब्रह्मचर्येन तत्स्मृतं अमृतं ब्राह्मणागावस्तेन तत्त्रय मेकतः ४२ तस्मै ब्राह्मणानित्यं अर्चयेत पथाविधिं पंजषासंस्कृतं मांस

मुपभुंजन्न तुष्यति ४३ शश्मांसं वृथा मांसं तत्समं स्वदेशे परदेशे वा अतिथिर्नोपवासयेत ४४ कर्म्मैवै सफलं कृत्वा गुरुणां प्रतिपादयेत गुरुस्य

स्न०१ आत्मनं पमभिवाद्याभिरूजच ४५ गुम्फर्च्च वर्द्धते आयुष्यावपुष्याश्रिया वृद्धात्लातिभवेजातं न च संपूर्येयेदृपि नासीनः स्पात्तस्थिते श्रेवमा उस्य

नरिप्यते ४६ न नग्नामीक्षयेन्नारीन सिद्धान्मनुषानपि मैथुनं सततं गुरुमाहारं च समाचरेत ४७ तीर्थानां गुरवस्तीर्थं चोक्षाणां हृदयं शुचि

दर्शनानां परं ज्ञानं संतोषः परमं सवं ४८ सायं प्रातस्त्ववृद्धानां शरण्या तु स्वच्छन्ता गिरः स्थानमाप्नोति नरः सततं वृद्धसेवया ४९ स्नाध्या

ये भोजने चैव दक्षिणां पाणिमुद्धरेत यच्छेत वाङ्मनसा नित्य मिंद्रियाणि तथैव च ५० संस्कृतं यायसं नित्यं यवागूं कृशरं हविः अष्टकाः स्थित

रेवत्याग्रहायणामभिपूजनं ५१ श्मश्रु कर्मणि मंगल्यं क्षुतानामभिनंदनं व्याधितानां च सर्वेषामायुषा प्रतिनंदनं ५२ ॥

नै२

ववेनेनसर्वोत्साहेनंचकुर्यादितिशेष ५२ ५२ ॥ ॥

नेषां १

समाचरेदभिनंदन्नं ५४ पापकर्म्मिणः स्वलदयं पापिष्टमित्याचक्षते कर्म्मणो वृत्तहृदयं जायते स्पर्धः ६१ धर्मध्वजिकः तत्प्रकाशकः ६२ पारतंत्र्यं परलोकहितं ६३ अध्यायनामा १

पि १

नजातत्वमितिब्रूयादापन्नो महत्तरं त्वंकारो वा वधो वेति विद्वत्सु न विशिष्यते ५३ अधराणां समानानां शिष्याणां च समाचरेत पापमाचक्षते
नित्यं दहृदये पापकर्म्मिणः ५४ ज्ञानपूर्वं विनश्यंति गर्हमाना महाजने ज्ञानपूर्वं कृतं कर्म्म छादयंते ह्यसाधवः ५५ नमां मनुष्याः पश्यंति न मां पश्यं
ति देवताः पापेनाभिहितः पापः पापमेवाभिजायते ५६ यथा वार्द्धुषिका वृद्धिं देहभेदे प्रतीक्षते धर्म्मेणापिहितं पापं धर्म्ममेवाभिवर्द्धयेत ५७ यथा
लवणमंभोभिराकृतं प्रविलीयते प्रायश्चित्तहतं पापं तथा सद्यः प्रणश्यति ५८ तस्मात्पापं न गूहेत गूहमानं ---- विवर्द्धते कृत्वा तत्साधुष्वाख्ये
यं तेन तत्प्रशमयंत्युत ५९ आशया संचितं द्रव्यं यत्कालेनोपभुज्यते अन्ये चैतत्प्रपद्यंते वियोगे तस्य देहिनः ६० मानसं सर्वभूतानां धर्म्ममाहुर्म्मने
नीषिणः तस्मात्सर्वाणि भूतानि धर्म्ममेव समासते ६१ एक एव चरेद्धर्म्मं न धर्म्मध्वजिको भवेत धर्म्मवाणिजका ह्येते ये धर्म्ममुपभुंजते ६२ अ
र्चेद्देवानदंभेन सेवेतामायया गुरुं निधिं निदध्यात्पारत्र्यं यात्रार्थं दानशब्दितं ६३ दानधर्म्म युधिष्ठिरः नाभौधेय माप्नोति धनं सबलवानपि मा
गधेयान्वितस्त्वार्थं कृशो वालश्च विंदति १ ॥

गा १

१ कृतोपन्नोऽपि फलेयेषांनेकृतपन्नाफला: ३ भवेत्समर्थ:स्यात् ५ आपशतै: उपायशतै: सर्वोधनेन १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नालब्धकालेलभतेप्रयत्नेपिकृतेसति लाभकालेप्रयत्नेनलभंतेविपुलंधनं २ कृतयत्नाफलाश्चैवदृश्यंतेशतशोनरा: अयत्नेनैवमानाश्चदृश्यं
तेवहवोजना: ३ यदिप्रयत्नोभवेन्मर्त्य: सद्य:फलमवाप्नुयात् नविद्वान्विद्ययाहीनंवृत्त्यर्थमुपसंश्रयेत् ४ नाफलंचोपलभ्यंतेनराणांभरतस
त्तम प्रयत्नंकृतवंतोपिदृश्यंतेत्वफलानरा: ५ मार्गैरुपायशतैरर्थान्मार्गेश्चापर: सदा अकार्य्यमसकृत्कृत्वादृश्यंतेह्यधनानरा: धनयु ४३
क्ता: स्वकर्मस्था: दृश्यंतेचापरेधना: ७ अधीत्यनीतिशास्त्राणिनीतियुक्तोनदृश्यते अनभिज्ञाश्चमाचिव्यंगमिता: केनहेतुना ८ वि
द्यायुक्तोह्यविद्यश्चधनवान्दुर्गत-स्तथा यदिविद्यामुपाश्रित्यनरा: सुखमवाप्नुयु: नविद्वान्विद्ययाहीनंवृत्त्यर्थमुपसंश्रयेत् ९ तथापिपा
सां जयतेतृष्णत: प्राप्यवैजलं तुष्ट्यर्थीविद्ययात्वेवनविद्यांप्रजहेन्नर: १० नाप्राप्तकालोम्रियतेविद्ध: शरशतैरपि तृणाग्रेणापिसंस्पृष्ट: प्रा प्त
कालोनजीवति ११ भीष्म उ० ईहमान: समारंभाद्यदिनासादयेद्धनं उग्रंतप: समारोहेद्ब्रह्मनुसंप्ररोहति १२ दानेनभोगीभवतिमेधावीवृ
द्धसेवया अहिंसयाचदीर्घायुरितिप्राहुर्मनीषिण: १३ तस्माद्दद्याल्लपाचेनपूजयेद्धार्म्मिकानपि सुभाषीप्रियकृच्छुद्ध: सर्वसत्वाविहिंसक: ९८

पु

प्रसवः प्रसवकारणंकर्म्मवदंशादीनां सखायायासौप्रमाणांनियामकं एवंस्वस्यापिज्ञात्वास्थिरोऽवंवलोभव १५ अध्यायः कार्येति १ प्रवर्त्ततेप्रवर्त्तयते २ धर्मोर्थ्यस्यधर्मफलस्यदर्शनोदास्यध
मेएवश्रेयस्करइतिवुद्धिर्भवेत्तदायंधर्मात्माधर्मचित्तः धर्मेत्राश्वसीतविश्वासंकुर्वीत अदृढवुद्धिस्तनविश्वसेतधर्मफले ३ एतावतधर्मेविश्वासवलेउभयविनकार्याकर्त्तव्यवित ४ राजधा

यदाप्रमाणाःप्रसवः स्वभावश्चसस्यासखे दंशकीटपिपीलानांस्थिरोभवयुधिष्ठिर १५ दानधर्म्म भीष्म३० कार्य्येतेयच्चक्रियतेनच्चासच्च
कृताकृतं तत्राश्वसीतसत्कृत्वाअसत्कृत्वानविश्वसेत १ काल एवसर्व्वकालेनिग्रहानुग्रहौददत् वुद्धिमाविश्यभूतानांधर्म्माधर्म्मौप्रव
र्त्तते २ यदात्वस्यभवेत्वुद्धिर्धर्म्मार्थ्यस्यदर्शनात् तदाश्वसीतधर्म्मात्मादृढवुद्धिर्नविश्वसेत ३ एतावन्मात्रमेतद्धिभूतानांप्राज्ञलक्ष
णं कालयुक्तोप्युभयविच्छेषयुक्तंसमाचरेत ४ यथाप्युपस्थितैश्वर्य्याःपूजार्य्यतेनराजसा एवमेवात्मनात्मानंपूजयंतीहधार्मिकाः ५
नत्यधर्म्मतयाधर्म्मंदद्यात्कालः कथंचन तस्माद्विशुद्धमात्मानंजानीयाद्धर्म्मचारिणं ६ स्प्रष्टुमप्यसमर्थोहि ज्वलंतमिवापावकः अध
र्म्मः संततोधर्म्मकालेनपरिरक्षितं ७ कार्य्यावेतौहिधर्म्मेणाधर्म्मोहिविजयावहः त्रयाणामपिलोकानामालोकः कारणंभवेत ८ ॥

मलिनाः ५ धर्मः कदाप्यधर्म्मोनभवेद्धिंसाहननहानिअधर्मतयाद्दुःखहेतुतया ७ एतौविरुद्धतावर्मोस्पर्शो ८ ॥

हा० नयेनपायपेनधर्मीमितिशेषः धर्मेणाधर्मोनष्टनार्थं इतरैर्ह्यमानपेयमाणाः सन्नसर्वलोकमयच्छलेनेषांप्रतारणोवदन्तेयदास्वनिस्तारंस्वविस्तारंस्वयंमेवाचरेदित्याहन्तत्विति नये
३१० तजुर्ध्वमितिशेषः किंतधर्मभयलोकभययोश्छलेछलनेनिहन्तिनिमित्तधर्मेणाहेतना अर्थोत्साहेनउच्यमानएवनरः ऊर्ध्वंगच्छतीतिशेषः अत्रेह मित्वा द्विवदन्तितियोऽस्मं त्र

नतकाश्चिन्नपेत्साझोगरह्लीत्वैवकोरेनां उच्यमानस्तधर्म्मेणासर्वलोकभयच्छले ९
मूढोहंनाधिकारोमेवातराश्रमसेवने
इतिविज्ञानमपरेनात्मन्यपदृधत्यत १० विशेषेणाववक्षाभिचाहवर्णासतत्वतः पंचभूतशरीराणांसर्वेषांसदृशात्मनां ११
लोकधर्मेचधर्म्मेचविशेषकरणांकृतं पथैकत्वंपनर्याप्तिप्राणिनस्तत्वविक्ता: १२ १३

अपरेसाधवः नउपदृधत्तिनच्छलंकुर्वीति यथाधिकारंधर्ममेवप्रकुर्वन्तिनच्छलमित्यर्थः तस्मात्स्ववर्णनामसर्वाश्रमेथेवेतिभावः १० विशेषेणोनितुणंसर्वेषांप्राणिनांप्रस्तथाणांवा
पांचभौतिकत्वेप्यन्यपक्षेपिविशेषकरणांइदंयवित्र मिदमपवित्रमित्तिव्यवस्थापनंलोकधर्मेशास्त्रीयधर्मेवानिमित्तेमतिकृतं पथ्ययामरयंदितानांपथापुनर्विहितेनैतैएक
त्वप्राकृतंगच्छेप्राणिनिशास्त्रेणाधर्मानियमः कृतइत्यर्थः १२ ॥

राम०
३१०

अत्र शोकेनेत्यध्रुवइति लोकस्य धर्मस्य कार्यकारणाभावान्कार्यस्याध्रुवत्वं कारणस्याध्रुवत्वं युक्तं तेन नाशमंतरेणापरनाशायोगादित्यर्थः तुतरमामाहकालं संकल्पः निष्कामधर्मएवतन्का
लेननवसकामइत्यर्थः १३ सर्वेषामितिधर्मएवोक्तः संकल्पविशेषः शिष्यतेनान्यःस चकथमुद्दिष्यतीत्यत्राहत्वयं गुरुरितिधर्मविज्ञात्वयमेवमत्तउद्देतिनशिक्षयेत्यर्थः १४ एवमिति पराममा

अथ श्रावोहि कथंलोकः स्मृतोधर्म्मः कथंध्रुवः यत्रकालोध्रुवस्तातनत्रधर्म्मः सनातनः १३ सर्वेषांत्वस्यदेहानांसर्वेषांसदृशा
त्मनां कालोधर्म्मेणसंयुक्तः शेषएवस्वयंगुरुः १४ एवंसतिनदोषोस्तिभूतानांधर्मसेवने तिर्यग्योनावपिसतांलोकएवमतो
गुरुः १५ इतिदानधर्म्मे वैशं० शरतल्पगतंभीष्मंपांडवोथकुरूद्वहः युधिष्ठिरोहितंप्रेप्सुरपृच्छत्कल्मषापहं १ युधिष्ठिर किं
श्रेयः पुरुषस्येह किंकुर्वन्सुखमेधते विपाप्मासभवेत्केनकिंवाकल्मषनाशनं २ वैशं० तस्मैशुश्रूषमाणायनृप शांतनवस्तदा देव
वंशंयथान्यायमाचष्टपुरुषर्षभ ३ भीष्म० अयंदैवतवंशोवैऋषिवंशसमन्वितः त्रिसंध्यंपठितः पुत्रकल्मषापहरःपरः ४
यदह्नाकुरुतेपापमिंद्रियैःपुरुषश्चरन् बुद्धिपूर्वमबुद्धिर्वारात्रौयच्चापिसंध्ययोः ५ मुच्यतेसर्वपापेभ्यः कीर्तयन्वैशुचिः सदा
नांधोनवधिरः कालेकुरुतेस्वस्तिमान्सदा ६ ॥

स१ मधु२ हे१

नांपाक्कर्मैवतत्तत्रसरवरः स्वभावेनप्रवर्त्तकंअतोधर्मफलभोगेसुमंजसेपिभूतानांदोषोनास्तियतः तिर्यग्योनावपिसतांविद्यमानानांभूतानांमदसन्नह न्तोपूर्वकर्मानुसारणह्येोकएवगुरु
र्दृष्टः विधिनियंत्रितोलोकदृष्टांतेनैवसाधुमसाधुर्वाकर्मणिप्रवर्ततेइत्यर्थः १५ अध्यायः शरतल्पगतमित्यध्यायत्रयंस्पष्टार्थः १ ॥ ७ . ७ ॥ ॥

ह्रा०
३२१

प्राक्र: ३

त्तिर्य्यग्योनिंनगच्छेच्चनरकंसंकराणिच नचदुःखभयंतस्यमरणेनसमुत्पद्यते ७ देवास्सगुरुर्देवः सर्वभूतनमस्कृतः अचिंत्योथाप्यनिर्देश्यः सर्वप्राणोल्वयो
निजः ८ पितामहोजगन्नाथः साविज्रीब्रह्मणः सती वेदभूस्तथकर्त्ताचविष्णुर्नारायणः प्रभुः ९ उमापतिर्विरूपाक्षः स्कंदः सेनापतिस्तथा विशाखो
हुतभुग्वायुश्चंद्रादित्यौप्रभाकरः १० शचीपतिर्देवीयमोधूमोर्णयासह वरुणस्सहगौर्याचसहर्ध्याचवैश्वरः ११ सौम्यागौः सुरभिर्देवी विश्रवाश्चमहा
नृषिः संकल्पः सागरोगंगाद्ववंत्यास्यमरुद्गणाः १२ वालखिल्यास्तपः सिद्धाकृष्णद्वैपायनस्तथा नारदः पर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहूहूः १३ तुंवुरुश्चि
त्रसेनश्चदेवदूतश्चविश्रुतः देवकन्यामहाभागादिव्याश्चाप्सरसांगणाः १४ उर्वशीमेनकारंभामिश्रकेशीत्वलंवुषा विश्वाचीचपंचचूडातिलोत्तमा १५
श्चादित्यावसवोरुद्राः साश्विनः पितरोपिच धर्म्मः श्रुतंतपोदीक्षाव्यवसायः पितामहः १६ शर्वर्योदिवसाश्चैवमारीचः कश्यपस्तथा शुक्रोवृहस्प
तिर्भौमोवुधोराहुः शनैश्चरः १७ नक्षत्राण्यृतवश्चैवमासाःपक्षाः सवत्सराः वैनतेयःसमुद्राश्चकद्रुजाः पन्नगास्तथा १८ शतद्रुश्चविपाशा
चचंद्रभागासरस्वती सिंधुश्चदेविकाचैवप्रभासंपुष्कराणिच १९ गंगामहानदीवेणाकावेरीनर्म्मदातथा कुलंपुना[illegible]विशल्याचकरतोयांवुवाहिनी २०

धूतपापैव ४४

६२

एम०
३२१

सरस्तुंगेडुकीचैवलोहित्यश्च महानदः ताम्रारुणावेत्रवतीपर्णाशागौतमीतथा २२ गोदावरीचवेण्णाचकृष्णवेणातथाद्रिजा दृषद्वतीचकावेरीच
कुमैशाकिनीतथा २२ प्रयागंचप्रभासंचपुण्यंनैमिषमेवच तच्चविश्वेश्वरंस्थानंयत्रबिन्दु विमलंसरः २३ पुण्यतीर्थंशुकलिलंकुरुक्षेत्रंप्रकीर्ति
तं सिंधूत्तमस्तपोदानंजंबूमार्गमथापिच २४ हिरण्वतीवितस्ताचतथाप्लक्षवतीनदीवेद स्मृतिर्वेदवतीमालवाथाश्वत्यापि २५ भूमिभागास्तथापुण्या
गंगाद्वारमथापिच ऋषिकुल्यास्तथामेध्यानदीचित्रवहातथा २६ चर्मण्वतीनदीपुण्याकौशिकीयमुनातथा नदीभीमरथीचैवबाहुदाचमहानदी २७
माहेन्द्रवाणीत्रिदिवानीलिकाचसरस्वती नंदाचापरनंदाचतथातीर्थमहाह्रदः २८ गयाचफल्गुतीर्थंचधर्मारण्यंसदैवतं तथारेवानदीपुण्यासरश्चब्रह्मनि
र्मितं २९ पुण्यंत्रिलोकविख्यातंसर्वपापहरंशिवं हिमवान्पर्वतश्चैवदिव्यौषधिसमन्वितः ३० विन्ध्योधातुविचित्रांगस्तीर्थवान्औषधान्वितः मेरुर्महेन्द्रो
मलयः श्वेतश्चरजतावृतः ३१ शृंगवान्मंदरोनीलोनिषधोदर्दुरस्तथा चित्रकूटोंजनाभश्चपर्वतोगंधमादनः ३२ पुण्यःसोमगिरिश्चैवतथैवान्येमहीधराः
दिशश्चविदिशश्चैवक्षितिः सर्वेमहीरुहाः ३३ विश्वेदेवानभश्चैवनक्षत्राणिग्रहास्तथा पांतुनः सततंदेवाः कीर्तिताकीर्तितामया ३४ कीर्तयानोनरो
ह्येतान्मुच्यतेसर्वकिल्बिषैः स्तुवंश्चप्रतिनंदंश्चमुच्यतेसर्वतोभयात ३५ सर्वसंकरपापेभ्योदेवतास्तवनंदकः देवतानंतरंविप्रास्तपः सिद्धास्तपोधिकान्
३६ कीर्तितानकात्तोपि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ म२ ॥ ॥ ॥

ष्यामि सर्वपापप्रमोचनान् यवक्रीतोथ रैभ्यश्च कक्षीवानौषिजस्तथा ३७ भृगुश्चांगिरास्तथा काण्वो मेधातिथिरथ प्रभुः बर्हीच गुणसंपन्नः प्राचीं दिशमुपाश्रि
ताः ३८ भद्रां दिशं महाभाग उन्मुचुः प्रमुचुस्तथा मुमुचुश्च महाभागः स्वस्त्यात्रेयश्च वीर्यवान ३९ मित्रावरुणयोः पुत्रस्तथागस्त्यः प्रतापवान दृढायुश्चोर्ध्ववाहु
श्च विश्रुतावृषिसत्तमौ ४० पश्चिमां दिशमाश्रित्य य एधंते निबोध तान उषंगुः सह सोदर्यैः परिव्याधश्च वीर्यवान ४१ ऋषिर्दीर्घतमाश्चैव गौतमः काश्यपस्तथा
एकतश्च द्वितश्चैव त्रितश्चैव महानृषिः ४२ अत्रेः पुत्रश्च धर्मात्मा तथा सारस्वतः प्रभुः उत्तरां दिशमाश्रित्य य एधंते निबोध तान ४३ अत्रिर्वसिष्ठः शक्तिश्च पा
राशर्य्यश्च वीर्य्यवान विश्वामित्रो भरद्वाजो जमदग्निस्तथैव च ४४ ऋचीकपौत्रो रामश्च ऋषिरौद्दालकिस्तथा श्वेतकेतुः कोहलश्च विपुलो देवलस्तथा ४५
देवशर्म्मा च धौम्यश्च हस्तिकाश्यप एव च लोमशो नाचिकेतश्च लोमहर्षण एव च ४६ ऋषिरुग्रश्रवाश्चैव भार्गवश्च्यवनस्तथा एष वै समवायश्च ऋषिदेवसम
न्वितः ४७ आद्यः प्रकीर्तितो राजन सर्वपापप्रमोचनः नृगो ययातिर्नहुषो यदुः पूरुश्च वीर्य्यवान सगरो धुंधुमारो दिलीपश्च प्रतापवान ४८ कृशा
श्वो यौवनाश्वश्च चित्राश्वः सत्यवांस्तथा दुष्यंतो भरतश्चैव चक्रवर्ती महामनाः ४९ पवनो जनकश्चैव तथा धृष्टरथो नृपः रघुर्नरवरश्चैव तथा दशरथो
नृपः ५० रामो राक्षसहा वीरः शशबिंदुर्भगीरथः [illegible]
[illegible] हरिश्चंद्रो मरुत्तश्च तथा दृढरथो नृपः ५१ महोदयो ह्यलर्कश्च ऐलश्चैव नराधिपः करंधमो नरश्रेष्ठः कुकुरो रैवतश्च महायशाः ५२ कुरुः संवरणश्चैव मांधा
ता सत्यविक्रमः मुचुकुंदश्च राजर्षिर्जह्नुर्जाह्नविसेवितः ५३ आदिराजः पृथुर्वैण्यो मित्रभानुः प्रि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पंकारः ऋषभस्सत्यथा राजा श्वेतो राजर्षिसत्तमः ५४ महाभिषश्च विख्यातो निमी राजा तथाष्टकः आयुः क्षुपश्च राजर्षिः कक्षेयुश्च नराधिपः ५५ प्रतर्दनो
दिवोदासः सुदासः कोशलेश्वरः ऐलो नलश्च राजर्षिर्मनुश्चैव प्रजापतिः ५६ हविध्रश्च पृषध्रश्च प्रतीपः शंतनुस्तथा अजः प्राचीन वर्हिश्च तथेक्ष्वाकुर्म
हायशाः ५७ अनरण्यो नरपतिर्जानुजंघस्तथैव च कक्षसेनश्च राजर्षिर्ये चान्ये नानुकीर्त्तिताः ५८ कल्यमुत्थाय यो नित्यं संध्ये द्वेस्तमयोदये पठेच्छुचि
रनावृत्तः सधर्म्मफलभाग्भवेत ५९ देवा देवर्षयश्चैव स्तुता राजर्षयस्तथा पुष्टिमायुर्यशः स्वर्गं विधास्यंति ममेश्वराः ६० माविघ्नं मा च मे पापं मा च मे परिपंथि
नः ध्रुवो जयो मे नित्यं स्यात्परत्र च शुभा गतिः ६२ इति दानधर्म्मे वंशानुकीर्त्तिनं जनमेजय उ० शरतल्पगते भीष्मे कौरवाणां धुरंधरे शयाने वीरशयने पांडवैः
समुपस्थिते १ युधिष्ठिरो महाप्राज्ञो मम पूर्वपितामहः धर्म्माणामागमं श्रुत्वा विदित्वा धर्म्मसंश्रयान २ दानानां च विधिं श्रुत्वा छिन्नधर्मार्थसंशयः यदन्य
दकरोद्विप्र तन्मेऽख्यातुमर्हसि ३ वैशं० अभूत्मुहूर्त्तं स्तिमितं सर्व्वं तद्राजमंडलं तूष्णीभूते ततस्तस्मिन्पटे चित्रमिवार्पितं ४ मुहूर्त्तमिव च ध्यात्वा व्या
सः सत्यवतीसुतः नृपं शयानं गांगेयमिदमाह वचस्तदा ५ राजन्प्रकृतिमापन्नः कुरुराजो युधिष्ठिरः सहितो भ्रातृभिः सर्वैः पार्थिवैश्चानुयायिभिः ६
उपास्ते त्वां नरव्याघ्र सह कृष्णेन धीमता तमिमं पुरयानाय समनुज्ञातुमर्हसि ७ एवमुक्तो भगवता व्यासेन पृथिवीपतिः युधिष्ठिरं सहामात्यमनुजज्ञे नदी
सुतः ८ उवाच चैनं मधुरं नृपं शांतनवो नृपः प्रविश त्वं पुरीं राजन्व्येतु ते मानसो ज्वरः ९ यजस्व विविधैर्यज्ञै ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शा० ३२३

स्म १

धद्भृतैर्ब्राह्मणैः सहितो यथापि विराजेंद्र श्रद्धा पुरःसरः १० कृत्वा धर्मरतः पार्थ पितॄन्देवांश्च तर्प्य पन् श्रेयसा योक्ष्यसे चैव वधेनैतेन मानसो ज्वरः ११ रंजय
स्व प्रजाः सर्वाः प्रकृतीः परिसांत्वय सहृदः फलसत्कारैरभ्यर्चय यथार्हतः १२ अनु त्वां तात जीवंतु मित्राणि सुहृ[...] हृस्तथा चैत्यस्थाने स्थितं वृ
क्षं फलवंतमिव द्विजाः १३ आगंतव्यं च भवता समये मम पार्थिव निवृत्ते दिनकरे प्रवृत्ते चोत्तरायणे १४ तथेत्युक्त्वा स कौंतेयः सोभिवाद्य पितामहं प्रययौ
सपरिवारो नगरं नागसाह्वयं १५ धृतराष्ट्रं पुरस्कृत्य गांधारीं च पतिव्रतां सह तैर्ऋषिभिः सर्वैर्भ्रातृभिः केशवेन च १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ग्म० ३२३

२७ अध्यायः भीष्मस्याग्नीनितेनततस्यापियस्यापीन यद्यासंस्कारकानग्नीन १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मे३

पौरजानपदैश्चैवमंत्रिवृद्धैश्चपार्थिवः प्रविवेशकुरुश्रेष्ठः पुरंवारणसाह्वयं १७ दानधर्म्मे वैशं० ततः कुंतीसुतोराजापौरजानपदंजनं पूज
यित्वायथान्यायमनुजज्ञेगृहान्प्रति १ सांत्वयामाससनारीश्चहतवीराहतेश्वराः विपुलैरर्थदानैश्चततःपांडुसुतोनृपः २ सोभिषिक्तोमहा
प्राज्ञः प्राप्यराज्यंयुधिष्ठिरः अवस्थाप्यनरश्रेष्ठः सर्वाःस्वप्रकृतीस्तथा ३ द्विजेभ्योवलमुख्येभ्योनैगमेभ्यश्चसर्वशः प्रतिगृह्याशिषोमुख्यास्त
थाधर्म्मभृतांवरः ४ उषित्वाशर्वरीःश्रीमान्पंचाशन्नगरोत्तमे समयंकौरवाग्र्यस्यसस्मारपुरुषर्षभः ५ सनिर्ययौगजपुराद्याजकैःपरिवा
रितः दृष्ट्वानिवृत्तमादित्यंप्रवृत्तंचोत्तरायणं ६ घृतंमाल्यंचगंधांश्चक्षौमाणिचयुधिष्ठिरः चंदनागुरुमुख्यानितथाकालीयकान्यपि ७
प्रस्थाप्यपूर्वंकौंतेयोभीष्मसंस्करणायवै माल्यानिचमहार्हाणिरत्नानिविविधानिच ८ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यगांधारींचयशस्विनीं मातरंच
पृथांधीमान्भ्रातॄंश्चपुरुषर्षभः ९ जनार्द्दनेनानुगतोविदुरेणचधीमता युयुत्सुनाचकौरव्योयुयुधानेनवाविभो १० महताराजयोग्येनपरि
वारेणसंवृतः स्तूयमानोमहातेजाभीष्मस्याग्नीननुव्रजन ११ निश्चक्रामपुरात्तस्मातयथादेवपतिस्तथा आससादकुरुक्षेत्रेततःशांतनवंनृ
पं १२ १२ १२ १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

उ०द्य० ३७४

४

उपास्यमानंव्यासेनपाराशर्य्येणधीमता नारदेनचराजर्षेदेवलेनासितेनच २३ हतशिष्टैर्नृपैश्चान्यैर्नानादेशसमागतैः रक्षिभिश्चमहात्मानंरक्ष्यमाणंसमंततः
२४ शयानंवीरशयनेददर्शनृपतिस्ततः ततोरथादवातीर्य्यभ्रातृभिः सहधर्म्मराट् २५ अभिवाद्याथकौंतेयः पितामहमरिंदमं द्वैपायनादीन्विप्रांश्चतैश्चप्र
त्यभिनंदितः २६ ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्चभ्रातृभिः सहधर्म्मजः आसाद्यशरतल्पस्थमृषिभिः परिवारितं २७ अब्रवीद्भरतश्रेष्ठंधर्म्मराजोयुधिष्ठिरः भ्रा
तृभिः सहकौरव्यः शयानंनिम्नगासुतं २८ युधिष्ठिरोहंनृपतेनमस्तेजाह्नवीसुत शृणोषिचेन्महाबाहोब्रूहिकिंकरवाणिते २९ प्राप्तोस्मिसमयेराज
न्नग्नीनादायतेविभो आचार्याब्राह्मणाश्चैवऋत्विजोभ्रातरश्चमे २० पुत्रश्चतेमहातेजाधृतराष्ट्रोजनेश्वरः उपस्थितः सहामात्योवासुदेवश्चवीर्य्यवान् २१
हतशिष्टाश्चराजानः सर्वेचकुरुजांगलाः तान्पश्यनरशार्दूलसमुन्मीलयलोचने २२ यच्चेहकिंचित्कर्त्तव्यंतत्सर्वंप्रापितंमया यथोक्तंभवताकालेसर्वमेव
चतत्कृतं २३ वैशं० एवमुक्तस्तुगांगेयः कुंतीपुत्रेणधीमता ददर्शभारतान्सर्वान्स्थितान्संपरिवार्य्यतं २४ ततश्चलवान्भीष्मः प्रगृह्यविपुलंभुजं
उद्यन्मेघस्वरोवाग्मीकालेवचनमब्रवीत् २५ दिष्ट्याप्राप्तोसिकौंतेयसहामात्योयुधिष्ठिर परिवृत्तोहिभगवान्सहस्रांशुर्दिवाकरः २६ ॥ ॥ ॥

स्म० ३७५

माघोयमिति सौम्यश्चान्द्रः मासस्य चतुर्भागः करोमासाई समतिथेर्भागत्वात् अस्य मर्धस्यानतीतत्वेन प्रथमभागस्य विद्यमानत्वात् त्रिभागशेषो भवितुमर्हतीत्यर्थः तेनाष्टमीत्यर्थः २० ॥ ॥

प्रा १

अष्टपञ्चाशतं रात्र्यः शयानस्याद्य मे गताः शरेषु निशिताग्रेषु यथा वर्षशतं तथा २७ माघोयं समनुप्राप्तो मासः सौम्यो युधिष्ठिर त्रिभागशेषः पक्षोयं शु
क्लो भवितुमर्हति २८ एवमुक्त्वा तु गाङ्गेयो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरं धृतराष्ट्रमथामन्त्र्य कालेवचनमब्रवीत २९ भीष्म उ० राजन् विदितधर्मोसि सुनि
र्णीतार्थसंशयः बहुश्रुता हि ते विप्रा बहवः पर्युपासिताः ३० वेदशास्त्राणि सूक्ष्माणि धर्मांश्च मनुजेश्वर वेदांश्च चतुरः सर्वान् निखिलेनानुबुध्यसे ३१
भवितव्यं ४ न शोचितव्यं कौरव्य भवितव्यं हि तत्तथा श्रुतं देवरहस्यं ते कृष्णद्वैपायनादपि ३२ यथा पाण्डोः सुता राजन् तथैव तव धर्मतः तान् पालय स्थितो धर्मे गुरुशुश्रूषणे
रतान् ३३ धर्मराजो हि शुद्धात्मा निदेशे स्थास्यते तव आनृशंस्यपरं ह्येनं जानामि गुरुवत्सलं ३४ तव पुत्रा दुरात्मानः क्रोधलोभपरायणाः ईर्ष्या
भिभूता दुर्वृत्तास्तान्न शोचितुमर्हसि ३५ वैश० एतावदुक्त्वा वचनं धृतराष्ट्रं मनीषिणं वासुदेवं महाबाहुमभ्यभाषत कौरवः ३६ भीष्म उ० भगव
न् देवदेवेश सुरासुरनमस्कृत त्रिविक्रम नमस्तेस्तु शंखचक्रगदाधर ३७ अनुजानीहि मां कृष्ण वैकुण्ठ पुरुषोत्तम रक्ष्याश्च ते पाण्डवेया भवान् येषां
परायणं ३८ उक्तवानस्मि दुर्बुद्धिं मन्दं दुर्योधनं तदा यतः कृष्णस्ततो धर्मो यतो धर्मस्ततो जयः ३९ वासुदेवेन तीर्थेन पुत्रसंशाम्य पाण्डवैः संधान
स्य परः कालस्तवेति च पुनः पुनः ४० ॥

कौ ३

द्रो०
३५५

अध्यायः एवमुक्त्वा १ धारणासुआधारादिषु स्थानेषु यथाक्रमंमूलाधारात्स्वाधिष्ठानंततोमणिपूरंततोनाहतंततोविशुद्धिंततआज्ञामित्येवंक्रमेणमनःसहितंवायुंनिरुन्धन्

नचमेतद्व्योमूढः कृतवान्ससमंदधीः घातयित्वेहपृथिवींततः सनिधनंगतः ४१ त्वांतुजानाम्यहंवीरपुराणमृषिमुत्तमं नरेणसहितं
वंबदर्यांसुचिरोषितं ४२ तथामेनारदः प्राहव्यासश्चसुमहातपाः नरनारायणावेतौसंभूतौमनुजेष्विति ४३ समांत्वमनुजानीहिकृ
ष्णमोक्ष्येकलेवरं त्वयाहंसमनुज्ञातोगच्छेयंपरमांगतिं ४४ अनुजानामिभीष्मत्वांवसून्प्राप्नुहिपार्थिव नतेस्तिवृजिनंकिंचिदिह
लोकेमहाद्युते ४५ पितृभक्तोसिराजर्षेमार्कंडेयइवापरः तेनमृत्युस्तववशेस्थितोभृत्यइवानतः ४६ वैशं० एवमुक्तस्तुगांगेयः पाण्ड
वानिदमब्रवीत् धृतराष्ट्रमुखांश्चापिसर्वांश्चसुहृदस्तथा ४७ प्राणानुत्स्रष्टुमिच्छामितेमानुज्ञातुमर्हथ सत्येषुयतितव्यंवः सत्यंहि
परमंबलं ४८ आनृशंस्यपरैर्भाव्यंसदैवनियतात्मभिः ब्रह्मण्यैर्धर्मशीलैश्चतपोनित्यैश्चभारत ४९ इत्युक्त्वासुहृदः सर्वान्संपरि
ष्वज्यचैवहि पुनरेवाब्रवीद्धीमान्युधिष्ठिरमिदंवचः ५० ब्राह्मणाश्चैवतेनित्यंप्राज्ञाश्चैवविशेषतः आचार्याऋत्विजश्चैवपूजनीयाज
नाधिप ५१ उक्तमानुशासने वैशं० एवमुक्त्वाकुरून्सर्वान्भीष्मः शांतनवस्तदातूष्णींबभूवकौरव्यः समुहूर्तमरिंदम १ धारयामा
सचात्मानंधारणासुयथाक्रमं तस्योर्ध्वमगमन्प्राणाः संनिरुद्धामहात्मनः २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पर्यायपर्यानीतावानीतवानित्यर्थः २ २ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यथेरिति प्राणेन मुक्तं गात्रं च शिथिलावयवसंयोगं मलग्रमपि शिरः धार्यीलमक्रमममम् तत्रानन्तरं गंविशत्यमभ्रदित्यर्थः ५ आत्मा प्राणसंयुक्तं मनः १० ॥ ॥ ॥ ॥

२ रमाश्चर्यमासीत्समस्येतेषां महात्मनं सहितैर्ऋषिभिः सर्वैस्तथाव्यासादिभिर्नृप ३ पश्यन्मुंचति गात्रं दि सशंतनुसुतस्तदा तत्र दिश
संभवति योगयुक्तस्तत सर्वे ४ प्राणेन प्रेक्ष्यतां तेषां विस्मयः सोऽभवत्तदा तं दृष्ट्वा विस्मिता सर्वे ते सर्वे वासुदेवपुरोगमाः सहितैर्मु
निभिः सर्वैस्तथाव्यासादिभिर्नृप ६ संनिरुद्ध्य स्तेनात्मा सर्वेष्वायतनेषु वै जगाम भित्त्वा मूर्ध्नीनं दिवमभ्युत्पयातनच ७ महोल्के
व च भीष्ममूर्द्धे शाङ्गनाधिपनिःसत्याकाशमाविश्य क्षणेनांतरधीयत ८ एवं स राजशार्दूलन्नृपः शांतनवस्तदा समसुज्यत
काले नभ एतानां कुलोद्वहः ९ ततस्त्वादाय दारूणि गंधांश्च विविधान्बहून चितां चक्रुर्महात्मानः पांडवा विदुरस्तथा १० युयुत्सु
श्चापि कौरव्यः प्रेक्षकास्त्वितरे भवन् युधिष्ठिरस्तु गांगेयं विदुरश्च महामतिः ११ छादयामासतुस्तभौमैः क्षोमैर्माल्यैश्च कौरवं धा
रयामासतस्याथ युयुत्सुश्छत्रमुत्तमं १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्रा०
३२६

उष्णीषेकिरीटशीर्षवस्त्रे। उष्णीषंतुशिरोवेष्टेकिरीटेलक्षणांतरेइतिमेदिनी १३ २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

चामरव्यजनेशुभ्रेभीमसेनार्जुनावुभौ उष्णीषपर्यगृह्णीतांमाद्रीपुत्रावुभौतथा १३ स्त्रियःकौरवनाथस्यभीष्मंकुरुकुलोद्वहं तालंले१
न्तान्युपादायपर्यवीजन्तसर्वशः २४ ततोस्यविधिवच्चक्रुः पितृमेधंमहात्मनः यजनेवकुशश्चायौनगुः सामानिचापरे १५ ततश्चंद
का३ नैश्चैस्तथाकालीयकैरपि कालागुरुप्रभृतिभिर्गंधैश्चोच्चावचैस्तथा १६ समवच्छाद्यगांगेयंसंप्रज्वाल्यहुताशनं अपसव्यमकुर्वन्तथ
नराश्चमुख्याश्चितां १७ संस्कृत्यचकुरुश्रेष्ठंगांगेयंकुरुसत्तमाः जग्मुर्भागीरथींपुण्यांऋषिजुष्टांकुरूद्वहाः १८ अनुगम्यमाना
व्यासेननारदेनासितेनच कृष्णेनभरतस्त्रीभिर्येचपौराः समागताः १९ उदकंचक्रिरेचैवगांगेयस्यमहात्मनः विधिवत्क्षत्रियश्रे
ष्ठाःसचसर्वोजनस्तदा २० ततोभागीरथीदेवीतनयस्योदकेकृते उत्थायसलिलात्तस्माद्रुदतीशोकविकविह्वला २१ परिदेवयती
तत्रकौरवानभ्यभाषत निबोधतयथावृत्तमुच्यमानंमयानघाः २२ राजवृत्तेनसंपन्नःप्रज्ञयानियमेनव सत्कर्त्ताकुरुवृद्धानांपितृ
भक्तोमहाव्रतः १३ जामदग्न्येनरामेणयःपुरानपराजितः दिव्यैरस्त्रैर्महावीर्यःसहतोद्यशिखंडिना २४ ॥ ॥ ६१ ॥

राम०
३२९

३० मरणाज्जं शोकमपनयति वस्त्रोष इति देवस्य मानुषत्वं नरकतुल्यं अतो यं हि नास्थानादुत्तमं लोकं गतो न शोच्य इत्यर्थः ३१ नीवहलेन मरणाज्जातं शोकं दूरीकरोतीति स एष इति ३२ अ

ध३

अश्मसारमयं नूनं हृदयं मम पार्थिवाः अपश्यंत्याः प्रियं पुत्रं यन्न दीर्यति मेद्य वै २५ समेतं पार्थिवं कृत्वं काशिपुर्यां स्वयंवरे विजि
त्यैकरथेनैव कन्यास्तिपोज हाराह २६ यस्य नास्ति बले तुल्यः पृथिव्यामपि कश्चन हतं शिखंडिना श्रुत्वा न विदीर्ये न यन्मनः २७
जामदग्न्यः कुरुक्षेत्रे युधि येन महात्मना पीडितो नातियत्नेन स हतो शिखंडिना २८ एवंविधं बहुतरां विलपंती महानदी आ
श्वासयामास तदा गंगां दामोदरो विभुः २९ समाश्वसिहि भद्रे त्वं मा शुचः प्रियदर्शने गतः स परमं लोकं तव पुत्रो न संशयः ३०
वसुरेष महातेजाः शापदोषेण शोभने मानुषत्वमनुप्राप्तो नैनं शोचितुमर्हसि ३१ स एष क्षत्रधर्मेण युध्यमानो रणाजिरे धनंजयेन
निहितो नैष देवि शिखंडिना ३२ भीष्मं हि कुरुशार्दूलमुद्यतेषुं महारणे न शक्तः संयुगे हंतुं साक्षादपि शतक्रतुः ३३ ॥

ऊर्जनमपि शस्यतीति शक्रपातस्य मनसभयमेव नास्तीत्याह भीष्ममिति ३३ ॥ ॥

ह्रा०
३११

शेषं सहस्रांशं ३१ गोपालं भूमिविदेदेशिवमुपनिषद्विब्रह्मविद्भिर्ब्रह्मणार्थितं केशीरेमसिध्यानफणिपतिभाशिनौ पोलगंगांधरार्यभावेदनारायणं पोमुदमहतनेद्दहिरणामूर्तपास्तो श्रीनेतिवें

स्वच्छंदतस्तवसुतोगतः स्वर्गाशुभाननेन नशक्तामविनिहंतुं हिरणोतं सर्वदेवताः ३४ तस्मान्मादेविगंगेत्वंशोचस्वकुरु नंदनं वसुरेनेषगतोदेविपुत्रस्तेविज्वराभव ३५ इत्युक्ताकासातकृष्णेनव्यासेनचसरिद्वरा त्यक्त्वाशोकंमहाराजस्वंवापीवत तारह ३६ सत्कृत्यतेतांसरितंतदाकृष्णमुखान्नृप अनुज्ञातालपासर्वेन्यवर्तन्तजनाधिप १ ३७ इतिश्रीमहाभारते शतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांशांतिपर्वणिउत्तमानुशासनेदानधर्मेः समाप्तः अनुशासनिकंसमाप्तं॥ ॥

नामणिंव्यभजतस्महाभारतेदानधर्मेन १ इतिश्रीमत्सर्वक्षत्रमाणामपीहधुरंधरवतर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोनीलकंठसहकृतौ भारतभावदीपेआनुशासनिकपर्वार्थप्रका
शः समाप्तिमगमत ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
३२७

अस्यानंतरंचाश्वमेधिकंपर्वभविष्यति यस्यायमादिमःश्लोकः वैशं० कृतोदकंतुराजानंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः पुरस्कृत्यमहाबाहुरुत्ततारकुलेंद्रि
यः दानधर्म्मेत्वमीवृत्तांताः गौतमीमृत्युसंवादः सुदर्शनोपाख्यानंशुकव्याससंवादः सुदर्शनोपाख्यानंशुकव्याससंवादः दैवपुरुषकारिणो क
र्म्मफलिकंशृगालवानरसंवादः दुष्टपुरुषापदेशः स्वीकृतकिन्नशालिसंवादः भंगाश्वोपाख्यानं उपमन्युस्तवः ॥निर्यनामसहस्रं अष्टवक्रादिसंवा
दः श्येनकपोतीयं स्वर्गनरकवर्णनं अंगिरसतीर्थयात्रागंगामाहात्म्यंमगंतेशक्रसंवादः वीतहव्योपाख्यानंकृष्णनारदसंवादः श्येनकपो
तीयं ब्रह्मणप्रशंसानारदपंचचूडासंवादः विपुलोपाख्यानंविवाहधर्म्मच्यवनोपाख्यानंच्यवनकुशिकसंवादः आरामतडागवर्णनंबृह
स्पतींद्रसंवादः अन्नदानप्रशंसानक्षत्रयोगदानंकृष्णवासुदेवसंवादः गोप्रदानिकंगोलोकप्रश्नः श्रीगोसंवादः सुवर्णोत्पत्तिः सुवर्णदानं
श्राद्धकल्पः विसस्तैन्यंपुष्करस्तैन्यं छत्रोपानहोत्पत्तिः बलिप्रदानं सुवर्णमनुसंवादः अगस्त्यभृगुसंवादः राजान्यचांडालसंवादहस्तिकृतंब्र
ह्मभगीरथसंवादः आपद्धर्माचारः ज्येष्ठकनिष्ठवृत्तिः उपवासविधिः विष्णोर्द्वादशनामकंसंसारवर्णनंप्रमांसभक्षणंकीटोपाख्यानंमैत्रेयभिक्षाशां
डिलीसुमनासंवादः देवरहस्योमोऽयाभोज्यानीनुकीर्त्तनंप्रायश्चित्तं। एतेवृत्तांताः समाप्तमिति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दानपर्वपत्रे
३६८

प... ... पत्रा ३१८

शान्तिपर्वणि

दानधर्म आनुशासनिकम्

